

ŞANLIURFA TİCARET VE SANAYİ ODASI

BOSNA HERSEK

PAZAR ARAŞTIRMASI

2019

disticaret@sutso.org.tr

ÜLKE PROFİLİ

Temel Sosyal ve Ekonomik Göstergeler

Devletin Adı	Bosna Hersek Cumhuriyeti
Yönetim Biçimi	Federal Cumhuriyet
Başkenti	Saraybosna
Resmi Dili	Boşnakça, Sırpça, Hırvatça
Din	Müslümanlar % 40, Ortodokslar % 31, Katolikler %15, Protestanlar % 4, Diğerleri %10
Para Birimi	Konvertible Mark (KM, BAM diye de geçmekte) 1 Avro=1,96 BAM, 1 \$=1,63 (2017 tahmini)
Yüzölçümü	51.197 km ²
Nüfus	3.504.000 (2018, IMF)
Başlıca Şehirleri	Saraybosna, Banja Luka, Zenica, Tuzla, Mostar, Prijedor
GSYİH (Milyon \$)	20.340 (2018, IMF)
Büyüme Oranı(%)	3,20 % (2018, IMF)
KBGSYİH (\$)	5.806 (2018, IMF)
İşsizlik Oranı (%)	25,1(2018)
Tüketici Fiyat Enflasyonu (ort, %)	1,176(2018)

Coğrafi Konum

Bosna-Hersek Avrupa kıtasının güney doğu, Balkan yarımadasının ise kuzey batı köşesinde olup, 42-45 Kuzey enlemleriyle, 15-19 Doğu boylamları arasında yer almaktadır. Doğusunda Sırbistan, güney doğusunda Karadağ, kuzey ve batı yönlerinde Hırvatistan ile komşudur.

Ülkenin Adriyatik Denizinde 20 km uzunluğunda bir sahil şeridi vardır. Ancak bu sahil şeridi ticari liman olma özelliğine sahip olmadığı için bu ihtiyaç Hırvatistan'ın uluslar arası Ploče Limanı kiralananarak giderilmektedir.

Bosna-Hersek %82 bölümünü Bosna, % 12 bölümünü de Hersek oluşturur. Bosna-Hersek Federasyonu ülkenin % 51,48 kaplarken, Sırp Cumhuriyeti % 48,52 bölümünü kaplamaktadır.

Siyasi ve İdari Yapı

Bosna-Hersek 1992 yılı Nisan ayında Yugoslavya'dan bağımsızlığını kazanmış ardından çıkan ve 1995 yılına kadar devam eden savaş bittiğinde 14 Aralık 1995 yılında imzalanan Dayton Anlaşması ile kurulmuştur.

Bosna-Hersek idari yapı olarak Bosna-Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti olmak üzere siyasi, hukuki otoriteye sahip iki entiteden oluşmaktadır. Her iki entitenin

de ayrı yasama organları ve hükümetleri bulunmaktadır. Bu iki entitenin yanında Brcko Bölgesi, Merkezi Hükümetin kontrolünde özerk bir yapı olarak yer almaktadır. Bosna –Hersek Federasyonu 10 kantondan oluşmaktadır. Sırp Cumhuriyeti ise kendi içinde bölgeler ve belediyeler şeklinde yapılanmıştır.

Ülkenin siyasi yapısının başında Cumhurbaşkanlığı Konseyi gelmektedir. Her üç milletin birer temsilcisinin bulunduğu bu konsey dört yıllık bir süre için göreve gelmekte ve Başkanlık, üyeler arasında sekizer aylık dönemlerle değişmektedir.

Cumhurbaşkanının yanında, Parlamentonun altında görev yapan Bakanlar Kurulu diğer önemli bir kurumdur. Başbakan ve dokuz bakandan oluşan Bakanlar Kurulundaki bakanların Konsey olduğu gibi, her birinin diğer milletlerden ikişer yardımcısı vardır. Söz konusu kurumların yanında Temsilciler Meclisi ve Bosna-Hersek Halk Meclisinden oluşan Bosna-Hersek Parlamentosu bulunmaktadır.

Nüfus ve İşgücü Yapısı

Bosna-Hersek savaş sebebiyle 1991 yılından bu yana nüfus sayımı yapılmamıştır. Savaş sonucu yaşanan yıkım ve göç sebebiyle kesin nüfus rakamları bilinmemekle birlikte 2018 yılı itibariyle nüfusun 3,5 milyonu geçtiği tahmin edilmektedir.

Etnik grupların toplam nüfus içindeki oranları ise Boşnaklar, % 48, Sırp, % 37,1, Hırvatlar, % 14,3, diğer grupların da % 0,6 olduğu tahmin edilmektedir. Yine toplam nüfusun % 40 Müslümanlar, % 31 Ortodokslar, % 15 Katolikler, % 4 Protestanlar ve % 10 da diğerleri oluşturmaktadır.

Bosna-Hersek 2018 yılı işsizlik oranı % 25,1 olup, % 67,8 olan 15-24 yaş arasındaki işsizlik oranı ile ülke dünya sıralamasında birinci konumdadır.

Ülkedeki işgücü Batı standartlarına göre daha ucuzdur. 2017 yılına göre 1,5 milyonu geçen işgücünün bulunduğu ülkede bu işgücünün % 19 tarım, % 30 sanayi, % 51 ise hizmet sektöründe istihdam edilmektedir.

Üniversiteye giren öğrenci sayısı gittikçe artmaktadır. Bununla birlikte son yıllarda genel ve meslek eğitimindeki eksiklikler ve göç nedeniyle özellikle inşaat, bilişim teknolojileri ve sağlık sektörlerinde ciddi işgücü kaybına uğranılmıştır. İşçilik vergileri oldukça yüksektir ve bu durum yeni işçi alımını teşvik etmemekte ve kayıt dışı işçiliğin artmasına neden olmaktadır.

Buna ek olarak ücretlerdeki katı tutum, meslek yaratma ve işçi hareketliliği üzerinde de engeller yaratmaktadır. Bu tutum genel olarak bütün eski sosyalist ülkelerin karakteristik kolektif pazarlık sisteminin bir kalıntısıdır. Federasyonda işçi ve işverenler sağlık, emeklilik ve işsizlik sigortalarını paylaşmakta iken Sırp Cumhuriyeti tarafında çocuk yardımı da dahil bütün sigortaları işveren karşılamaktadır. Bu sebeple de birçok işçi kayıt dışı çalışarak bu vergi ve katkıları ödemekten kaçmaktadırlar.

Doğal Kaynaklar ve Çevre

Bosna-Hersek'in doğal kaynakları arasında kömür, demir cevheri, boksit, bakır, kurşun, çinko, kromit, kobalt, manganez, nikel, kil, jipsiyum, tuz, kum, orman ve akarsuları saymak mümkündür.

Çevre ile ilgili olarak, metalürji tesislerinin neden olduğu hava kirliliğini, şehir atıklarının etkin olarak yok edilemediğini söyleyebiliriz. Bosna-Hersek, hava kirliliği, biyolojik çeşitlilik, iklim değişikliği-Kyoto Protokolü, çölleştirme, tehlikeli atıklar, deniz hukuku, deniz hayatının korunması, ozon tabakasının korunması, ıslak alanlar gibi konularda uluslararası anlaşmalar imzalamış olmasına karşın, bu anlaşmaları halen onaylamamıştır.

Dâhil Olduğu Uluslararası Anlaşmalar

Bosna-Hersek, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonuna üyedir. 2005 yılında Avrupa Birliği ile başlatılan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması görüşmelerinin teknik bölümü başarıyla tamamlanmıştır. Ülke, NATO'nun Barış Programına dahil olup, İslam Konferansı Örgütüne, Dünya Ticaret Örgütüne gözlemci ülkedir. Bosna-Hersek, Aralık 2006'dan beri Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşmasına-CEFTA taraftır.

Bosna-Hersek ile ticari ilişkilerimizin gelişiminde 3 Temmuz 2002 tarihinde imzalanan ve 1 Temmuz 2003 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması (STA) önemli bir rol oynamaktadır. Söz konusu Anlaşma, kapsamında gümrük ve eş etkili vergiler 2007 başından bu yana sıfırlanmıştır.

Ekonomik Yapı

Bosna Hersek savaş öncesinde ağır sanayi alt yapısına sahip bir ülke konumundaydı ve ülkenin en büyük on sanayi kuruluşu toplam istihdamın ve üretimin yarısını karşılayacak büyüklükteydi. Bosna Hersek deki ağır sanayi temel olarak metalürji ve kimya sanayi üzerine yoğunlaşmıştı. Bu dönemde üretim genel olarak Yugoslav iç pazarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuştu. Ancak bugün, yaşanan savaş nedeniyle pazar kaybının yanı sıra, sanayi tesisleri hasar almış, bu tesislerdeki makine ve teçhizat çalınmış, ülkenin sanayiye dayalı ekonomik yapısı bozulmuştur.

Savaş öncesi dönemde sanayiye dayalı olan Bosna Hersek ekonomisi günümüzde, hizmetler, bankacılık, enerji ve turizm alanlarına yapılan yatırımlarla farklı bir konuma gelmiştir.

2007 yılında yabancı yatırımlarda yaşanan keskin düşüşle birlikte halihazırda düşük düzeyde gelen yatırımlar Bosna Hersek özel sektörünün oldukça yavaş gelişmesine yol açmaktadır.

İşsizlik, Bosna Hersek'in en ciddi makro ekonomik sorunu olmaya devam etmektedir. Kayıt dışı istihdam nedeniyle işsizlik oranı gerçek değerinden daha düşük gösterilmektedir. Ülkenin önemli ekonomik sorunlarından biri de yüksek ve sürekli dış ticaret açığı olup, borçlanmasıdır.

1 Ocak 2006 tarihi itibarıyla ekonominin kayıt altına alınması amacıyla başlatılan KDV uygulaması düzenli gelir elde edilmesini sağlamış, “gri pazar” faaliyetlerini, rüşvet olaylarını ve vergilendirilemeyen gelirleri büyük ölçüde denetime almıştır. Ulusal düzeydeki istatistikler iyileşme gösteriyor olsa da, halen ekonominin önemli bir kısmı gayri resmi ve kayıt altına alınamayan uygulamaları barındırmaktadır.

Bosna Hersek’in ekonomik önceliklerini; AB’ne entegrasyon, mali sistemin güçlendirilmesi, kamu yönetimi reformu, DTÖ’ne üyelik ve dinamik özel sektörü güçlendirerek istikrarlı bir ekonomik büyüme sağlamaktır.

Ekonomik Performans

2017 yılı değerlerine göre GSYİH’nin % 7,8’i tarım, % 26,8’i sanayi ve % 65,4’ü hizmet sektöründen oluşmaktadır (CIA World Factbook).

Nominal değerlerle 2017 Bosna Hersek GSYİH’nin 17,5 milyar ABD Doları, kişi başına milli gelirin ise 11.404 ABD Doları olduğu tahmin edilmektedir (IMF). Bosna Hersek’te 2017 yılı itibarıyla enflasyon oranı % 1,1 olan bir önceki yıla göre artış göstererek % 1,3 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2018-2022 döneminde ülkede gerçekleşecek enflasyon oranının ortalama % 2,1 olacağı öngörülmektedir (EIU).

Ülkenin ekonomik büyümesi, ihracatta en önemli pazarı olan AB ülkelerindeki gelişmelerle doğrudan orantılıdır. 2017’de % 2,7 büyüdüğü tahmin edilen GSYİH’da 2018-2022 döneminde ortalama % 2,9 büyüme olacağı beklenmektedir.

Başlıca Sektörler

Tarım ve Hayvancılık

Tarihsel açıdan Bosna Hersek ekonomisi tarıma dayanmış olsa da bugün ülkenin gıda ihtiyacının ancak yarısını karşılayabilmektedir. Buğday, mısır, yulaf, arpa Bosna Bölgesinin, tütün, pamuk, üzüm ve diğer meyveler ise Hersek Bölgesinin başlıca tarım ürünleridir. Bosna Hersek de tarım yurt içi gayri safi milli hasıladan % 8,3 oranında pay almaktadır. Bu oran Bosna Hersek Federasyonunda % 7 düşerken, Sırp Cumhuriyeti’nde % 17’ye çıkmaktadır.

Bosna Hersek’in tarımsal arazi varlığı 2.450.000 hektardır. Bu arazi varlığının 1 milyon hektarı tarla bitkileri tarımına ayrılmış olup, bunun %40’ı halen kullanılmamaktadır.

İşlenen arazilerin % 54 tahıl üretimi yapılmakta olup, bunların arasında buğday ve mısır başı çekmektedir. Yem bitkileri, ekilen alanların % 29, sebzecilik yapılan alanlar ise işlenen arazilerin % 15’ini oluşturmaktadır. Sanayi bitkilerinin kapladığı alan ise % 2.

Çiftlik hayvanlarının sayısı savaş sonrasında giderek artmaya başlamıştır. Toplam hayvansal üretim olarak yılda yaklaşık 83.000 ton et (canlı ağırlık olarak), 530 milyon litre süt üretiminden bahsetmek mümkündür. Ülkenin her yerinde bulunan akarsular

küçük ve büyük kapasiteli balık çiftlikleri için uygundur. Özellikle alabalık ve sazan yetiştiriciliği gelişmiştir.

Bosna Hersek tarım arazilerinin neredeyse yarısı kimyasal gübrelemeye ve ilaçlamaya maruz kalmadığı için önemli ölçüde organik tarıma müsaittir. İklim şartlarının uygunluğu, eğitilmiş ve tecrübeli iş gücü bu konuda ülkede yatırımı cazip kılan unsurlardır. Mali kaynakların yetersiz olması, mevcut işletmelerin tümüyle modernizasyon ihtiyacı bu konuda ülkenin büyük ölçüde dışa bağımlı olmasına neden oluşturmaktadır.

Sanayi

1945–50 yılları arasında Bosna Hersek'te toplam üretimin % 70'ini tarım sektörü oluşturmaktaydı. Savaş öncesinde ise Bosna Hersek ekonomisi tarım ağırlıklı bir yapıdan sanayi ağırlıklı bir yapıya dönüşmüştü. Savaş sırasında Bosna Hersek sanayi tahrip olmuş, sanayi kuruluşlarında üretimde kullanılan alet ve makineler çalınmış, çalınmayanlar tahrip edilmiş ya da eskimiştir.

Savaş sonrasında sanayi kuruluşları özelleştirmeye açılmış, sanayi tesislerinin çoğu özelleştirmeler yoluyla yerli ve yabancı girişimciler tarafından satın alınmış, yapılan yatırımlarla sanayi tesislerinin verimlilik ve kapasiteleri artırılmış, sanayi daha çok ham madde ya da ara malı ağırlıklı üretime yönelmiştir.

Bugün Bosna Hersek'in ihracat ürünlerine bakıldığında toplam ihracatın büyük kısmını hammadde ve ara malı ürünlerinin oluşturduğu görülebilir. Ancak ülkenin, tüketim ve yatırım mallarında diğer ülkelerle rekabet edebilecek düzeyde üretimi bulunmamaktadır.

Gıda İşleme Sanayi

Bosna Hersek 'de kurulu olan gıda sanayi, gıda işleme ve içecek, (et, süt, meyve, sebze, şeker, yağ, tütün, hayvan ve kuşyemi) sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Bu sektörlerde faaliyet gösteren firmaların üretim kapasiteleri sınırlı olup, iç tüketimi karşılamaktan uzaktırlar.

Metal ve Metal İşleme Sanayi

Mittal Steel, Aluminij Mostar, Jelsingrad, Birac Zvornic ve Balkal metal ve metal işleme sanayinde faaliyet gösteren başlıca firmalardır. Bu firmaların hemen hepsi özelleştirilmiş ve özelleştirme sonrası yeniden yapılandırılarak daha verimli ve ihracata uygun hale getirilmişlerdir.

Ağaç ve Ağaç İşleme Sanayi

Bosna Hersek'in % 53'ünü ormanlık alanlar kaplamaktadır (2.709.800 hektar). Bu ormanlık alanın % 47'sini yetişkin ağaçlar, % 34'ünü genç fidanlar ve %19'unu boş orman arazileri oluşturmaktadır. Bu ormanlardaki mevcut ağaçların ise % 40'ı kayın, % 20'si meşe ve diğerleri de ladin ve köknar olup, ormanlık alanların 4/5'i kamuya aittir. Ağaç işleme sanayi ihracatı, Bosna Hersek'in toplam ihracatının % 25'ini, GSMH'nin % 10'unu ve toplam istihdamın da % 15'ini oluşturmaktadır.

Bosna Hersek'te yaklaşık 1500 civarında ağaç işleme ve 50 civarında mobilya yapım atölyesi/fabrikası bulunmaktadır. Bosna-Hersek daha çok ağaç işleme ve mobilya yapımında kullanılan makinelere ihtiyaç duymakta olup, bu tür makine ihtiyacının önemli bir kısmını Türkiye'den karşılamaktadır. Ayrıca mobilya yapımında kullanılan menteşe, kulp, düğme gibi çeşitli mobilya yan sanayi ürünlerini de ülkemizden temin etmektedir.

Kimya Sanayi

Bosna Hersek'in sanayi ve madencilik üretimi içerisinde kimya sanayinin payı % 6,5 civarındadır. Kimya sanayi tuz, fosfat ve kireç gibi inorganik hammaddelerden oluşmaktadır. Kimya sanayi Bosna Hersek'in dış ticaretinde önde gelen ihracat kalemlerinden olup, en fazla inorganik kimyasallar, ilaç ve tıbbi ürünler ihraç edilmektedir.

Otomotiv Sanayi

Bosna Hersek'te otomotiv sektörünün başlangıcı 50 sene öncesine dayanır. Mercedes gibi firmalar ile işbirliği yapılarak kamyon, traktör, askeri araç üretimi, motor, aktarma organları ve diğer oto parçaları üretimi ile sektör faaliyete geçmiştir. NSU ve VW gibi otomobil firmaları için de parça üretimi ve bu firmaların bazı otomobil modellerinin montajı ile sektör gelişimini devam ettirmiş, hatta ülkede uçak motoru üretimi de gerçekleştirilmiştir.

Bugün itibariyle Asa Prevent Group'un Saraybosna fabrikasında VW Grubu için Skoda ve VW otomobillerin montajı yapılmaktadır. Ayrıca Grubun bir üyesi olan Prevent; Golf, Polo ve Lupo modellerinin yanı sıra Renault ve Peugeot markaları için koltuk kılıfları üretmektedir.

Bosna Hersek'te üretilen motor, vites ve bunların parçaları, fren parça ve sistemleri, debriyaj, pompalar, filtreler, oto tekstil ve deri ürünlerinin en önde gelen müşterileri arasında Mercedes, VW, MAN, Renault ve Peugeot gibi tanınmış firmalar vardır. Üretimin % 90'ı yaklaşık 30 ülkeye ihraç edilmektedir.

Bosna-Hersek otomotiv sektöründe yetişmiş ve deneyimli insan kaynağı mevcut olup, hazır altyapı ve halen kullanılmayan üretim tesisleri yeni yatırımlar ve yeni teknolojilerle değerlendirilmeyi beklemektedir.

Hazır Giyim ve Ayakkabı

Bosna Hersek tekstil, giyim ve ayakkabı sanayilerinde uzun bir geleneğe ve iyi bir uluslararası itibara sahiptir. Bu sektörlerde üretim birimlerinin modernizasyonunda ve küresel pazarların bir parçası olmak için yeni teknolojilerin getirilmesinde oldukça başarılı bir süreçten geçmiştir. Ülkenin bu sektörde hem akademik hem de iş sahası anlamında tecrübeli ve donanımlı işgücü bulunmaktadır.

Ülkenin hem Batı hem Doğu Avrupa'ya olan yakınlığı bu konudaki en önemli avantajıdır. Ayrıca işçi ücretleri de makuldür. Bu konuda çalışan küçük işletmeler gelişime açıktır. Ülke özellikle Almanya ve İtalya pazarlarına açılmak için uygundur.

Perakende Sektörü

Interex- Fransa. İlk perakende mağaza açan grup olan Interex'i Bosnalı Bingo Grubu satın almıştır.

Mercator-Slovenya'nın en büyük perakende grubudur. Slovenya, Hırvatistan, Sırbistan ve Bosna Hersek'te faaliyet göstermektedir. Bosna Hersek'te 4 mağazası bulunmaktadır (<http://www.mercator.si>).

Velpro- Hırvatistan'ın en büyük perakende gruplarından birisidir. Alman Metro perakende grubu gibi faaliyet göstermektedir. Bosna Hersek'te bir mağazası bulunmaktadır (<http://www.velpro.ba>).

FIS- Yerel perakende zinciri. Bosna Hersek'te 7, Avusturya ve Hırvatistan'da 2'şer mağazaları bulunmaktadır. Türkiye ile en çok çalışan perakende grubudur. Gıda ürünleri hariç diğer ürünleri doğrudan kendileri ithal etmektedir. İstanbul'da bir alım ofisleri aracılığıyla ithalat ve ihracat işlemlerini gerçekleştirmektedirler. 10-12 yıldır Türkiye'den ithalat yapmaktadırlar (<http://www.fis-bih.com>).

Grup, aynı zamanda mobilya üretimi (ev, mutfak ve banyo mobilyaları) gerçekleştirmektedir. Bosna'da mobilya aksesuarı üreten fabrika bulunmamaktadır. Bu nedenle, ülkemizden sunta, mdf ithal etmek, mutfak ve banyo mobilya parçalarını Türkiye'ye ihraç edip montajını gerçekleştirmek istemektedirler.

FIS, ev tekstili, hazır giyim, jean, ayakkabı, plastik oyuncaklar, sofrası ve mutfak eşyası, aydınlatma ürünleri, temizlik malzemeleri, çeşitli inşaat malzemeleri gibi çok sayıda ürün ithal etmektedir.

Tropic- Merkezi Sırp bölgesinin başkenti olan Banja Luka'dadır. Genellikle mağazaları Sırp bölgesindeki şehirlerde yer almaktadır.

Madencilik

Ülkenin en eski ve ünlü maden alanları Bosna'nın merkezinde, Vranica Dağı çevresinde (Kamenica, Olovo, Dusina, Dezevice) ve doğusunda (Srebrenica ve çevresinde) yer almaktadır.

Bosna Hersek kömür, çelik, çinko, boksit, kurşun, tuz ve kil gibi madenler açısından zengin rezervlere sahiptir. Kömür rezervlerinin 3,8 milyar ton olduğu tahmin edilmektedir. Kömür rezervinin % 60'ını linyit oluşturmaktadır. Mevcut maden ocaklarından çıkarılan yıllık kömür üretimi ise yaklaşık 8,8 milyon tondur.

Bosna Hersek'teki toplam enerji potansiyelinin % 93'ünü kömür oluşturmaktadır. Kömür üretiminin çoğu elektrik üretimi için kullanılmaktadır. Bugün itibarıyla en fazla kömür üretimi Tuzla'da, ülkenin orta bölgelerinde ve Gacko havzasında gerçekleşmektedir. Son zamanlarda yapılan araştırmalarda ülkenin diğer bölgelerinde de büyük kömür rezervleri olduğu tespit edilmiştir.

Bosna Hersek güçlü demir ve çelik, alüminyum oksit ve alüminyum üretim kapasitelerine sahiptir. Ülkedeki demir rezervlerinin 653 milyon ton, çinko ve kurşun

rezervlerinin 653 milyon ton, boksit rezervlerinin ise 120 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir. Boksit madenleri yakınında iki alüminyum ve alüminyum oksit işleme fabrikası bulunmaktadır.

Modernizasyona gitmiş olan Mittal Steel Zenica fabrikası, 2 milyon tonun üzerinde çeşitli demir çelik ürünlerini üretmeyi hedeflemektedir. Alüminyum Mostar ülkenin en büyük alüminyum üreticisi olup, günlük üretim kapasitesi 700 ton anot ve 330 ton sıvı alüminyum veya alüminyum alaşımıdır. Birac Zvornik alüminyum fabrikası daha çok alüminyum dökümhanelerinde hammadde olarak kullanılan alüminyum oksit üretmektedir. Fabrikanın yıllık kapasitesi 600 000 ton alüminyum oksit, 150 000 ton zeolit, 200 000 ton su camı, 10 000 ton beyaz filtre, 5 000 ton öğütölmüş zeolit ve 1 500 ton seramik liftir.

Bosna Hersek'te metal işleme sanayi, demir, çelik, ve alüminyumun yanı sıra kurşun, çinko ve bakır dahil, demir veya demir olmayan metal işlemeyi kapsamaktadır.

Metal ürünlerini üreten firmalar çoğunlukla küçük ve orta boy firmalardır. Yüzlerce metal işleme firması bulunmakta ve gri ve yumuşak demir, alüminyum, pirinç, metal dövme, basma, damgalama, yuvarlama, metal işleme ve kaplama, basınçlı kaplar üretimi (kazan, asansör, kondansatör, kolon, reaktör vs.), çelik yapı, otomotiv sanayi için parça üretimi bu firmalarca gerçekleştirilmektedir.

Ülkede ayrıca tuz, barit, kireç ve kalay madenleri bulunmaktadır. Tuzla'da bulunan Soda-Lukavac soda üretim tesisleri, 2006 yılında Şişecam iştiraki olan Soda Sanayi tarafından alınmış (Şişecam Soda Lukavac d.o.o.), 8 milyon dolar yatırım yapılarak kapasitesi 22 milyon ton/yıla çıkarılmıştır.

Enerji

Elektrik üretimi ve kömür çıkarımı ülke ekonomisinin anahtar sektörlerini oluşturmaktadır. Bosna Hersek, Enerji Şartı Konferansı üyesi olup, Enerji Şartı Antlaşmasını ve PEEREA Protokolünü imzalamıştır.

Ülkenin en önemli enerji kaynağı kömürdür. Linyit rezervlerinin yaklaşık 2,3 milyar ton olduğu tahmin edilmektedir. Ülkenin hidroelektrik potansiyeli 6000 MW'ın üzerinde tahmin edilmekte olup, bunun ancak % 35'inden faydalanılmaktadır. Önemli boyutta rüzgar enerjisi potansiyeline sahip olan Bosna Hersek'in bio-enerji ham madde kaynaklarının da 1,5 milyon m³ (orman / ahşap sanayi atıkları) olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca ülke potansiyel jeo-termal ve güneş enerjisi kaynaklarına sahiptir. Yapılan araştırmalara göre ülkede 50 milyon tonluk petrol rezervi de bulunmaktadır.

Bosna Hersek tek bir enerji pazarına sahip değildir. Sırp ve Boşnak Bölgelerinin ayrı idareleri vardır ve bu da ülke genelinde kaynakların etkin kullanımını engellemektedir. 2011 Sırp Federasyonu Hükümeti 24 adet yeni hidro ve termal elektrik santrali yapımı için stratejik ortaklar aradığını ilan etmiştir. Sırp Federasyonu elektrik idaresi EPRS, Drina Nehri üzerinde 1 milyar dolardan fazla tutacak bir hidroelektrik santrali kompleksi yapımı için girişimler başlatmıştır.

Aynı zamanda Bosna Hersek, özellikle su ve rüzgar enerjisinde, yenilenebilir enerji potansiyeline sahip bir ülkedir. Halihazırda ülke elektrik üretiminin yaklaşık % 50'si hidroelektrik santrallerinden elde edilmektedir. Alman Hükümetinin yaptırdığı bir araştırmaya göre özellikle Livno, Tomislavgrad, Mostar ve Trebinje'de yılda 2000 MW rüzgar enerjisi üretebilecek kapasite bulunmaktadır. Bu konu birçok düzenleme ve mali kaynaklara ihtiyaç duymakla birlikte, yerel yönetimler rüzgar enerjisini ve rüzgar çiftliklerinin yapımını teşvik etmeye çalışmaktadırlar.

Uluslararası toplum, ülke ekonomisini geliştirecek en önemli sektörlerden biri olarak potansiyel enerji kaynaklarını ve pazarını dikkatle takip etmektedir. Bosna Hersek'in bir enerji ihracatçısı olarak yerini sağlamlaştırması, ülkenin Bölgedeki en önemli tedarikçisi durumuna gelmesine neden olacaktır.

Ancak, ülkede reformların eksik kalması, bağımsız idarenin ve yönetimde şeffaflığın olmaması, yolsuzluklar ve her iki Federasyon'un da ortak yatırımlara daha hazır olamamaları bu sektörün de potansiyeline ulaşamamasına neden olmaktadır.

Uzun vadede Dünya Bankası, Bosna Hersek enerji sektörünün, elektrik santralleri ve kömür madenlerinin yenilenmesi, ömürlerinin uzatılması ve yeni elektrik üretim tekniklerinin getirilmesi için 6 milyar dolardan fazla mali kaynağa ihtiyaç duyulduğunu tahmin etmektedir.

Ayrıca, Bosna Hersek'te 191 km'lik doğal gaz boru hattı bulunmakta olup, anılan hattın zaman içinde ülke çapında yaygınlaştırılması öngörülmektedir. Safhalar halinde gerçekleştirilecek olan genişletme çalışmalarının, 450 – 500 milyon dolara mal olması beklenmektedir.

Elektrik Üretimi

Elektrik üretimi hem termal hem de hidroelektrik santrallerinde üretilmekte ve ihraç edilmektedir. Üretim kapasitesi yaklaşık 14.000 GWh.

Sava, Bosna, Neretva, Una, Vrbas, Drina ülkedeki en büyük nehirlerdir. Bu nehirlerin teorik hidroelektrik potansiyeli 8000 MW olarak hesaplanmıştır. Teknik hidroelektrik potansiyel 6800 MW, ekonomik potansiyel 5600 MW olup, halen kurulu kapasite 2052 MW. Bosna-Hersek, doğal su kaynakları nedeniyle elektrik üretiminde önemli avantajlara sahip olan bir ülkedir. Bu alanda yapılacak yatırımlarla bugünkü kapasitenin iki katına çıkarılması mümkündür.

Bosna Hersek hidroelektrik üretim potansiyeli kadar, jeotermal kaynaklar yönünden de zengin olup, halen üretilen elektrik enerjisinin % 52'si akarsulardan, % 48'i de jeotermal kaynaklardan elde edilmektedir.

İnşaat

Bosna- Hersek her zaman için inşaat dünyasında önemli bir yere sahip olmuştur. Boşnak firmalar inşaat projelerinin her aşamasında, tasarımdan yapısal mühendisliğe, inşaatla, sivil mühendisliğe ve yüksek kalitede yapı malzemelerine kadar iyi donanımlara sahiptirler. Ülke, kereste, taş, kum, moloz, kil ve metal

cevherleri gibi inşaat sektörü açısından önemli malzemelerde doğal kaynaklara sahiptir.

Savaştan sonra yeniden yapım ve onarım çalışmaları çerçevesinde talep artsa da, 2008 küresel krizi ile inşaat sektörü daralmış ve halen toparlanmaya çalışmaktadır. Bosna Hersek inşaat pazarının büyüme kapasitesi oldukça yüksektir. Öncelikli olarak mevcut yapıların ve binaların yenilenmesi ve tamiri gerekmektedir.

Ulaştırma

Bosna Hersek yapı sektörünün gelişiminde sivil mühendislik sektörünün büyük bir potansiyeli bulunmaktadır. Özellikle Koridor 5c Projesi kapsamında karayolları, demiryolları ve enerji üretiminin geliştirilmesini hedefleyen projeler öngörülmektedir. Büyük çaplı olan bu projeler uluslararası ihale ile oluşturulacak geniş bir konsorsiyuma ihtiyaç duymaktadır.

Bosna-Hersek'in otoyol altyapısı gelişmemiş ve oldukça fakirdir. Ülkenin yol ağı toplam 8.501 km.'lik ana ve bölgesel karayollarından oluşmaktadır.

Trans-Avrupa koridoru ağı içerisinde yer alan önemli bir yol inşası projesi olan Koridor 5c Projesi, çok az ilerleme göstermiştir. Proje, Bosna Hersek'i kuzeyden güneye geçecek 336 km.'lik yolu kapsamakta, son aşamada da Adriyatik Denizi kıyıları ile Budapeşte'yi birbirine bağlamayı hedeflemektedir. Bosna Hükümeti hâlihazırda bu Proje için Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ile Avrupa Yatırım Bankası'ndan kredi temin etmiştir.

Koridor 5c Projesinin hedefi, Avrupa trafik akışı içerisine Bosna Hersek'i dahil ederek Avrupa pazarlarına daha kolay ulaşmasını sağlamaktır. Uzmanlar, Bosna Hersek ekonomik faaliyet hareketliliğinin kolaylaştırılması, komşu ülkeler ve Bölgelere bağlantısının sağlanması açısından bu Projenin önemli olduğunu ifade etmektedirler. Kurumlar arası koordinasyon eksikliği, uyumlu bir stratejik vizyonun olamaması, politik engellemeler ve finansman eksikliği nedenleriyle bu proje istenildiği hızda ilerlememekte olup, otoyolun ancak 45 km.'lik kısmı tamamlanabilmiştir. Son olarak Fransız firmaların, Pan-Avrupa Koridor 5c üzerindeki Zepce-Tuzla-Brcko-Oraşje otoyolunun yapım projesi ile ilgilendikleri bilinmekte ve buna ilişkin görüşmeler sürdürülmektedir.

Bosna Hersek'teki yetersiz ve elverişsiz yollardaki trafik yükünü azaltabilmek için ülkedeki demiryollarının da yenilenmesi gerekmektedir. İşler durumda olan demiryollarının uzunluğu 1031 km. Demiryolları ağırlıklı olarak büyük sanayi fabrikaları (Tuzla'daki kimya fabrikası ve Zenica ve Prijedor'daki Mittal Çelik fabrikası), kömür madenleri (Zenica, Tuzla ve Prijedor), Mostar alüminyum fabrikası ve petrol dağıtım şirketleri (INA, Energopetrol, OMV) tarafından kullanılmaktadır. Yolcu taşıma ise yeni ve rahat vagonların yetersiz olmasından ötürü çok kısıtlı gerçekleştirilmektedir.

Demiryolunu Bosna Federasyonu'nda Željeznice Federacije Bosne i Hercegovine, Sırp Cumhuriyeti'nde Željeznice Republike Srpske firmaları işletmektedir. Her iki kurumda da altyapının yeniden imarına ve yenileştirilmesine, yeni lokomotiflerin ve vagonların alımına ihtiyaç vardır. İki kurum arasında üst düzey

işbirliği ve ortak politikalar oluşturulması demiryollarının geliştirilmesi için önem arz etmektedir. Bugün için, sinyalizasyon donanımının ve rayların iyileştirilmesi başta olmak üzere demiryolları altyapısının yeniden yapılandırılması ve yenileştirilmesi her iki kurumun odaklanması gereken ana konular olarak gözükmemektedir. Ayrıca, yük vagonlarının temin edilmesi yakın zamanda kargo taşımacılığının yaklaşık % 70'inin demiryolları ile yapılmasına da olanak verecektir.

Telekomünikasyon

Bosna Hersek telekomünikasyon sektörü, altyapısı savaştan sonra en hızlı toparlanan sektörlerden biri olmuştur. Ülkede internete erişim konusunda önemli bir mesafe kaydedilmiştir. Yapılan yatırımlarla son 10 yılda internet kullanıcısı sayısı 3 katına çıkmıştır.

1 Ocak 2006 yılından bu yana Bosna Hersek sabit telefon hatları ve uluslararası telefon hizmetlerini sınırlı olarak serbestleştirmiş ve bu durum 9 adet özel sabit telefon operatörünü ortaya çıkarmıştır. Haberleşme Düzenleme Ajansı-CRA (<http://www.cra.ba>) halihazırda pazarın tamamen serbestleştirilmesi için gerekli olan hatlar arası bağlantılar ve tarifelerin yeniden ayarlanması gibi çözülmesi gereken sorunlar üzerindeki çalışmalarına devam etmektedir.

Telekomünikasyon sektöründe genel olarak her üç etnik grubun kendi operatörü bulunduğu söylenebilir. (Hırvat: Eronet, Boşnak: BH Telekom ve Sırp: Telekom Sırske) Bunların en büyüğü BH Telekom olup, söz konusu firma Federasyon Hükümeti'ne aittir. Eronet'in % 49'una, Deutsche Telekom'a ait olan Hırvat sabit hat operatörü Croatia-T-HT firması sahiptir. Sırp Hükümetine ait olan Telekom Sprske ise özelleştirme kapsamında Sırbistan'da yerleşik Telekom Srbija firmasına karşılığında satılmıştır. Federasyon'a ait olan BH Telekom'un ise özelleştirme çalışmaları, siyasi iradenin özelleştirmelere karşı genel tutumu nedeniyle yavaş ilerlemektedir.

Ülkede hızla büyüyen kablolu televizyon sektörü de yatırımcılar için fırsatlar taşımaktadır. AB standartlarına uyum için Bosna Hersek'teki bütün televizyon istasyonlarının dijital yayına geçişleri 2015 yılı sonundan itibaren kademeli olarak sağlanmaktadır.

Bilişim ve İletişim Teknolojileri

Bosna Hersek'te bilişim ve iletişim teknolojileri, ülke ekonomisinin büyümesinde gittikçe daha fazla itici güç olmaktadır.

2010 yılında bu konuda hizmet veren firma sayısında patlama yaşanmış, 2003 yılındaki rakam 300 iken bu sayı 2000'e çıkmıştır. Yine bu firmalar 2003 yılında ortalama 10 kişi çalıştıran küçük işletmeler halindeyken, 2010'da bu sayı ortalama 26 kişiye yükselmiştir.

Yetişmiş insan kalitesi, rekabet edilebilir maliyetler, Güneydoğu Avrupa'ya açılım, AB ile uyumlaşma çabaları dikkate alındığında, yatırımcılar için bu sektör Bosna Hersek'te potansiyel taşımaktadır.

Turizm

Bosna Hersek, nehirleri, el değmemiş doğası, tarihi ve kültürel zenginlikleri ile büyük bir turizm potansiyeline sahip olup, yabancı yatırımcılara geniş yatırım imkanları sunmaktadır. Deniz ve kış turizminin dışında SPA turizmi, kültürel ve dini turizm, milli parklar, doğa parkları ve eko turizm gibi çok çeşitli turizm olanakları mümkündür.

Bosna Hersek çok sayıda termal ve mineral sulara sahiptir. Bu sular temiz olmaları, terapi nitelikleri ve doğal çevreleri ile ünlenmişlerdir. En tanınmış kaplıcalar; Spa Fojnica, Banja Vrucica (Teslic), Gradacac, Mljecanica (Dubica), Aquaterm (Olovo), Gata (Bihac), Guber (Srebrenica), Ilidza (Saraybosna), Kiseljak (Saraybosna yakını), Dvorovi (Bijeljina), Kulasi (Prnjavor), Laktasi (Banja Luka), Sanska Ilidza (Sanski Most), Slatina (Banja Luka) Vilina Vlas (Visegrad).

Bankacılık

Bankacılık sektörü Bosna Hersek ekonomisinin hızlı gelişen sektörlerindendir. Uluslararası bankalar, özellikle de civar ülke bankaları ülkede yatırım yapmaktadır. Bu bankalar arasında Avusturya, Almanya ve Türkiye menşeli bankalar yer almaktadır.

Unicredit Bank, Raiffeisen Bank, Intesa SanPaolo Bank, Hypo Alpe-Adria-Bank, Nova Ljubljanska Banka, ProCredit Bank, Volksbank, Zepter Commerce Bank, Zagrebacka ve Türkiye Ziraat Bankası (Turkish Ziraat Bank Bosnia dd) önde gelen bankalardır. Bosna Hersek Merkez Bankası'nın son verilerine göre yabancı bankalar, sektörün % 86'sını oluşturmakta ve 10.270 kişiyi istihdam etmektedirler. Bosna Hersek'te sadece Bosnia Bank International İslami bankacılık prensipleriyle çalışmaktadır.

Türkiye Ziraat Bankası, Bosna Hersek'te çok önemli bir konumdadır. Turkish Ziraat Bank Bosnia dd, 1996 yılında Bosna Hersek'te çalışmaya ve bankacılık hizmetleri vermeye hak kazanmıştır. 1997 yılının Mart ayında ise Bosna Hersek'te ilk tamamı yabancı sermayeli banka olarak Saraybosna'da faaliyete geçmiş olup, halen Bosna Hersek'teki tek Türk bankasıdır. Ayrıca, ülkede bireysel bankacılık konusunda öncü banka olmasının yanı sıra kredi kartı ve çağrı hizmetini başlatan ilk banka konumundadır. 2004 yılına kadar Saraybosna da tek şube ile faaliyetini devam ettiren Turkish Ziraat Bank Bosnia dd, bugün ikisi Saraybosna diğerleri farklı şehirlerde olmak üzere 13'ü şube ve 19'u ofis toplam 32 adet hizmet birimi ile faaliyetlerine devam etmektedir.

Bosna-Hersek piyasası nakit paranın fazlaca dönmediği, işlemlerin açık hesap, takas veya 3-6 ay vadeli yürütüldüğü bir piyasadır. Bosna Hersek ticari risklerin olduğu bir pazar olması nedeniyle ticari faaliyetlerin mutlaka geçerli belgeler ile ve gerekirse yasal danışmanlık alarak yapılması tavsiye edilmektedir.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan Yabancı Yatırımların Görünümü

Ülkede özellikle 2000'li yılların başlarından itibaren gelmeye başlayan doğrudan yabancı yatırımlar rakamsal olarak çok yüksek değerlerde bulunmamaktadır. 1994-2016 yılları arasında ülkeye yapılan yabancı yatırım stoğu 6 milyar Avro civarındadır.

Bosna Hersek Merkez Bankası verilerine göre ülkenin en fazla yabancı yatırım aldığı yıl 1,3 milyar Avro yatırımın yapıldığı 2007 yılı olmuştur. Bir önceki yıllara göre 2012'de % 14, 2013'te % 25,7 oranında azalma görülen yabancı yatırımlarda 2014 yılında % 99,2'lik bir artış yaşanmış ülkeye 415 milyon Avro yabancı yatırım gelmiştir.

2015 yılında ilan edilen yeni projelere rağmen ülkeye giren yabancı yatırım tutarı bir önceki yıla oranla % 24,1 azalarak 314 milyon Avro civarında olmuştur. Bosna Hersek Merkez Bankası'nın en son verilerine göre 2016 yılında da bu azalış % 12,8 oran ile devam ederek 274 milyon Avro olarak gerçekleşmiştir. 2017'nin ilk altı ayında ise ülkeye giren yabancı yatırım miktarı bir sene öncenin aynı dönemine göre % 66,8 artış göstermiştir (Bosna Hersek Yabancı Yatırımı Teşvik Ajansı-Foreign Investment Promotion Agency of BiH- FIPA, www.fipa.gov.ba).

Yatırımların Sektörlere Göre Dağılımı (2016 yılı verileri)

SEKTÖR	%
İmalat Sektörü	34
Bankacılık Sektörü	24
Telekomünikasyon Sektörü	13
Ticaret	12
Emlak Sektörü	4
Hizmetler Sektörü	4
Diğer Sektörler	5
Diğer Finans Hizmetleri	2
Turizm	1
Ulaştırma	1

Kaynak: FIPA

Ülkeye giren yatırımların % 85'i Avrupa'dan gelmektedir En fazla yabancı yatırım çeken sektörler ise; imalat, emlak, toptan ve perakende ticaret ve finans hizmetleri sektörleridir.

1994 -2016 dönemi göz önüne alındığında en çok yatırımı olan ilk üç ülke Avusturya (% 19,2), Hırvatistan (% 17,2), Sırbistan (% 16,3) ve olmuştur. Türkiye % 3'lük payla bu sıralamada 11. Sırada yer almaktadır.

Bosna Hersek Yatırım Geliştirme Ajansı-FIPA; gıda ve gıda işleme, otomotiv, bankacılık ve finans, inşaat, enerji, ormancılık ve ağaç ürünleri, bilişim teknolojileri, maden ve metal işlemem, turizm ve tekstil sektörlerini yatırım için cazip sektörler olarak belirtmektedir.

Yatırımlarla İlgili Bazı Yasalar

Yabancı yatırımcılar Bosna Hersek vatandaşlarının sahip olduğu bütün yasal haklara ve sorumluluklara sahiptir.

Yabancı sermaye yatırımları her türlü mevzuat değişikliğine karşı koruma altına alınmıştır. Ayrıca yabancı sermaye kanunlarında yapılacak değişikliklerde aleyhte hükümler geçmişe yönelik olarak uygulanamaz, lehte hükümlerden yararlanılması mümkündür.

Yabancı yatırımcılar ülkenin herhangi yerinde istedikleri ticari bankada milli para ya da serbest döviz hesabı açabilirler.

Yabancı yatırımcıların, Bosna Hersek'in iş ve muhaceret yasaları altında, yabancı uyrukluları işe alma hakkı vardır.

Yabancı yatırımlar devletleştirme, kamulaştırma ve benzer önlemlere karşı korunmaktadırlar. Bu önlemler ancak uygun bir tazminat karşılığında kamu yararı amacıyla uygulanabilir kanunlar ve kuralları altında gerçekleştirilebilir.

Yabancı sermayeli şirketlerin gayrimenkul edinme hakkı vardır. Yabancı yatırımcılar, mal ve mülkiyet edinme hakları bakımından Bosna Hersek vatandaşlarının sahip olduğu haklara sahiptirler.

Yabancı sermayeli şirketlerin karlarını herhangi bir kısıtlamaya tabi olmadan başka bir ülkeye serbestçe transfer etme hakları vardır.

Yönetim ve denetim kurallarında üyelik için vatandaşlık sınırlandırması yoktur.

Yabancı yatırımcılara yatırım teçhizatının ithalatı için gümrük yükümlülüğünden muafiyet sunulmaktadır (yolcu araçları, slot ve kumar makineleri hariç).

Bu konuda Bosna-Hersek Yabancı Yatırımı Teşvik Ajansı (Foreign Investment Promotion Agency of BiH)-FIPA (www.fipa.gov.ba) kısıtlı ekip ve bütçesi ile yabancı yatırımcılara yardım etmeye çalışmaktadır.

Kamu-özel sektör ortaklığı ülkede giderek kabul görmektedir. Sırp Cumhuriyeti şu an için sadece sağlık ve ulaştırma sektörlerinde bunu uygularken, Federasyon bu konudaki yasal düzenleme çalışmalarına devam etmektedir.

Yıllarca süregelen reform girişimlerine rağmen Bosna Hersek ekonomisi hala yabancı yatırımlara açılım mücadelesi vermektedir. Global ekonomik kriz Hükümetin yapmayı planladığı önemli ekonomik reform çalışmalarını da gecikmeye uğratmıştır.

Serbest yabancı yatırımlar politikası, KDV, ticaret ve gümrük politikalarının birleştirilmesi gibi reformlar başarı ile gerçekleştirilmiştir. Buna rağmen yabancı yatırımcılar halen çeşitli engellemeler ile karşılaşmaktadırlar.

Karmaşık yasal ve idari uygulamalar, şeffaf olmayan ticari prosedürler, yolsuzluklar, fakir altyapı, fikri mülkiyet haklarının yeterince korunamaması ve zayıf yargı yapısı bunlardan en önemlileridir. Hükümet kayda değer gelişmeleri maalesef ki gerçekleştiremediği için Bosna Hersek iş kurma kolaylığı açısından Bölgesindeki sıralamada en altta yer almaktadır. Bu durum ülkeye sağlıklı yabancı yatırımların gelmesini de engellemektedir.

Bosna Hersek kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve ticari ortamı iyileştirilmesi konularında da çok fazla ilerleme kaydedememiştir. Bu durum da potansiyel yabancı yatırımcıları tedirgin etmektedir. Bununla birlikte bazı devlet otoriteleri bu olumsuzlukların geçiş ekonomisinin zorlukları olduğunu, yapılması gereken daha çok reform çalışmasının bulunduğunu belirtmektedirler.

Bir diğer olumsuzluk da politik istikrarın eksikliğidir. Bu, ülke ekonomisinin gelişimini engellemekte ve ülkenin kredi notunu düşürmektedir. Politik çıkmaz, ülkenin dış borç ödemelerinin sektöre uğramasına, AB ve NATO üyelikleri yolunda yapılması gereken sermaye yatırımlarına da engel olmaktadır. Bu durum, kamu sektörü ile beslenen özel sektörü de dolayısıyla olumsuz anlamda etkilemektedir.

Bosna-Hersek'in, kolektif politika uygulamalarındaki isteksizlik, karmaşık yasal ve denetim düzenlemeleri, ticari düzenlemeler ve idari prosedürlerdeki belirsizlik, güçsüz yargı yapısı ileride yapılması gereken ekonomik reformların önünde bir engel olarak bulunmaktadır.

Bosna-Hersek'in yatırım yapılabilecek sektörleri şöyle sıralayabiliriz:

- Tarım ve gıda işleme
- Otomotiv
- Bankacılık ve finans
- İnşaat
- Enerji
- Ormancılık ve orman ürünleri
- Bilişim ve iletişim teknikleri
- Maden ve metal işleme
- Turizm
- Tekstil

Türkiye, küresel ekonomik kriz olmasına rağmen, 2009 ve 2010'da Bosna-Hersek'e yapılan toplam yatırımlarda en fazla dikkati çeken ülke olmuştur. Bosna-Hersek Merkez Bankası (BHMB) verilerine göre 2010 yılı yatırımlarında Türkiye, İsviçre ve Almanya'nın ardından 18 milyon avro ile 3. Sırada yer almıştır. 1994—2012 döneminde ülkeye toplam 5,6 milyar avro yatırım yapılmış olup, bunun 149 milyon avrosu Türk yatırımlarından oluşmaktadır. TCMB verilerine göre 2005-2016 Şubat döneminde Bosna Hersek'e yapılan Türk yatırımlarının tutarı ise 177 milyon ABD Dolarıdır.

Kamu İhaleleri

Kamu ihaleleri ile ilgili olarak T.C. Saraybosna Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliğimizden bilgi alınabilir. Ticaret Müşavirliğimizin iletişim bilgileri aşağıdadır.

Adres: Skenderije 4 71000 Saraybosna / Bosna Hersek

Tel: 00 387 33 665 988

Fax: 00 387 33 208 562

E-Mail: 17üşavirlik@ekonomi.gov.tr

web: www.musavirlikler.gov.tr

Ülkede İş Kurma Mevzuatı

Şirket kuruluşlarına, şirket faaliyetlerine ve faaliyetlerin sona erdirilmesine, şirket türlerine, şirketin haklarına, yetki ve sorumluluklarına ilişkin düzenlemeleri içeren kanunlar Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti'nde farklılıklar göstermektedir.

Yabancı sermayeli şirketlere, faaliyet konuları açısından sadece silah ve savunma sanayi sektörleri ile doğrudan kamu güvenliğini ilgilendiren sektörlerde sınırlamalar getirilmiştir. Bu alanlarda faaliyet gösterecek yabancı sermayeli şirketlerde yabancı sermaye miktarı % 49'la sınırlandırılmıştır.

Ülkenin Federasyon kısmında şirketin kayıt ve tescili için izlenecek prosedürler şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Şirket kuruluş sözleşmesinin hazırlanması,
2. Şirketin Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'na kaydı,
3. Şirketin İstatistik Kurumuna Kaydı,
4. İlgili Belediyede Vergi İdaresine kaydı,
5. Gümrük numarası için Gümrük İdaresine başvurmak,
6. Şirketin Kanton Mahkemesine kaydı,
7. Şirket kaşesinin hazırlanması
8. Bir ticari bankada şirket adına hesap açılması,
9. Şirket ve işçilerinin emeklilik ve malullük sigortalarının yaptırılması,
10. İlgili belediyeden işyerinin açılması için izin müracaatının yapılması.

Bu prosedürlerin takibinde dokümantasyon kısmı süre açısından önemli olup şirket normal kuruluş süreci 35-40 gün sürebilmektedir. Bazı durumlarda ise 5 günde sonuçlanabilmektedir.

Şirketin hazır olma süreci içerisinde yapılacak olan işler ruhsata yazılmakta, faaliyet alanından bir konu seçilip işyeri ona göre açılmaktadır. Devlet 40 günlük süre içerisinde bir müfettiş göndererek inceleme yapar. Onay verilmesinin ardından kuruluş tamamlanır. Şirket kuruluşunda avukatlık desteğinden yararlanmak önemli bir konudur.

Şirket kuruluşunun maliyeti sermaye hariç şu şekildedir:

- İdari masraflar (kırtasiye işleri) 300€ (750KM) civarında
  - Avukatlık masrafları 150-750€ (ortalama bir avukat 1000-1500KM) arasındadır
- Bu masraflara ilaveten, bir Ltd.'ye denk gelen d.o.o. şirketi için 2000 KM'lik asgari sermaye gerekmektedir.

Bosna Hersek'te Şirket Türleri

ŞİRKET TÜRLERİ	BH FEDERASYONU	SİRP CUMHURİYETİ
Sınırsız Sorumlu Anonim Şirketler (d.n.o.)	<ul style="list-style-type: none"> • Yerli veya yabancı en az iki kişi tarafından kurulur. • Kuruluş Sermayesine her ortak eşit katkıda bulunur. • Gerekli asgari bir sermaye yoktur.	<ul style="list-style-type: none"> • En az iki kişi tarafından kontrat esasına göre kurulur. • Gerekli asgari bir sermaye yoktur.
Sınırlı Sorumlu Anonim Ortaklıklar (d.o.o.)	<ul style="list-style-type: none"> • Bir veya daha fazla kişi tarafından kurulabilir • Asgari Sermaye 2000KM	<ul style="list-style-type: none"> • Şirketi 1'den 30'a kadar kişi kurabilir • Asgari sermaye 2000KM
Komandit Ortaklıklar (k.d.)	<ul style="list-style-type: none"> • En az 1 sınırlı ortak, 1 genel ortak olmak üzere iki kişi tarafından kurulur. • Sınırlı ortak bütün varlığıyla şirketin borçlarından sorumludur.	<ul style="list-style-type: none"> • En az 1 kişinin sınırsız sorumluluğu vardır.
Sınırsız Sorumlu Anonim Ortaklıklar (d.d.)	<ul style="list-style-type: none"> • Bir veya daha çok kişi tarafından kurulabilir. • Şirket bütün mal varlığıyla alacaklılara karşı sorumludur. • Asgari sermaye miktarı 50.000KM'dir.	<ul style="list-style-type: none"> • Şirket bir anda kuruluyorsa: • 1-50 arası kişi kurabilir. • Asgari sermaye 10.000KM'dir • Şirket aşamalı olarak kuruluyorsa: • 2 veya daha fazla kişi kurabilir, • Asgari sermaye 20.000KM'dir.

Şirketlerden ayrı olarak işletmeler şubeler açarak da faaliyetlerini sürdürebilirler. Şubeler, piyasa araştırması, tanıtım ve bilgi verme faaliyetlerinde temsilcilik sıfatıyla kurulabilir. Ancak şubeler, ana şirketleri adına ve namına kontrat imzalayamazlar ve tüzel kişi statüsünde olamazlar. Firmaların şubelerinin de BH Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'na kayıtlı olmaları gerekmektedir. Bosna Hersek'te faaliyet gösteren şirketlerde çalışan yabancılar çalışma izni almak zorundadır. Çalışma izni için işverenin yabancı işçi adına İş Bürosuna (BH Federasyonu) veya Çalışma Bakanlığı'na (Sırp Cumhuriyeti) müracaat etmesi gerekmektedir. İzinler en fazla 1 yıl için çıkartılır ve uzatılabilir. İş akdinin feshi bu iznin geçerliliğini yitirmesine sebep olur. BH İçişleri Bakanlığı tarafından verilen oturma izni de aynı şekilde 1 yıllık süreyle verilmektedir.

DIŞ TİCARET

Bosna Hersek dış ticaretinin yaklaşık yarısını AB ülkeleri ile gerçekleştirmektedir. Öteden beri süregelen ekonomik ilişkiler nedeniyle dağılan Yugoslavya'dan doğan yeni devletlerle olan ticari ilişkiler de büyük önem arz etmektedir.

Bosna Hersek 2017 yılında 6,4 milyar \$ ihracat, 10,4 milyar \$ ithalat gerçekleştirmiştir.

Ülkenin Dış Ticareti

Bosna Hersek'in Dış Ticareti (Milyon \$)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat	5.162	5.687	5.892	5.099	5.328	6.367
İthalat	10.024	10.295	10.990	8.994	9.142	10.445
Hacim	15.185	15.982	16.882	14.093	14.470	16.812
Denge	-4.862	-4.608	-5.098	-3.895	-3.814	4.078

Kaynak: ITC-Trade Map

Bosna Hersek, Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması-CEFTA'nın bir üyesidir ve Türkiye ile Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır. Ülke, ABD, Yeni Zelanda, İsviçre, Norveç ve Japonya ile tercihli ihracat rejimi anlaşmasına sahiptir.

2008'de Bosna Hersek, AB ile İstikrar ve Katılım Anlaşması imzalamış olmakla birlikte, bu anlaşma henüz işlerlik kazanmamıştır. Bu Anlaşma Bosna Hersek ve AB arasında bir serbest ticaret bölgesi oluşturmakta, gümrük tarifeleri ve gümrük kısıtlamalarını karşılıklı olarak kaldırılmasını öngörmektedir. AB ülkeleri tarafından onaylanmasından sonra yürürlüğe girecek olan bu Anlaşma sayesinde, AB standartlarına uygun üretilen bütün Bosna Hersek ürünleri gümrüksüz ve hiçbir kısıtlama olmaksızın AB pazarına girebilecektir. Bu durumun ülke ekonomisini daha da geliştireceği, rekabet gücünü artıracığı, yatırımları ve iş sahalarını artıracığı muhakkaktır.

2009 yılından bu yana AB, 11.000 ürünün Bosna-Hersek'e ithalatını sıfır gümrükle gerçekleştirmektedir. Anlaşmanın imzalanmasının hemen ertesinde kozmetik, traktör, motosiklet, mobilya, elektronik aletler, önemli ev aletleri, bilgisayarlar, oyuncaklar gibi ürünlerin gümrüğü % 50 oranında azaltılmış, 2010 yılı Ocak ayından itibaren de sıfırlanmıştır.

Ülkenin Dış Ticaretinde Başlıca Ürünler

Bosna Hersek'in önemli ihraç kalemleri arasında temel metaller, mineral yağlar, mobilya, motorlu araçlar (büyük ölçüde montaj), metalden eşya, ağaç ve ağaç ürünleri, deri eşya, gıda ve içecek sayılabilir.

Bosna-Hersek'in İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (1 000 \$)

GTİP NO	GTİP TANIMI	2015	2016	2017	2016-2017 Değişim %	2017 Pay %
	Genel Toplam	5.099.186	5.327.578	6.366.900	19,5	100
9401	Oturmaya mahsus mobilyalar, aksam ve parçaları	349.727	370.699	398.618	7,5	6,3
2716	Elektrik enerjisi	161.377	182.406	266.675	46,2	4,2
7601	İşlenmemiş alüminyum	195.327	140.058	206.266	47,3	3,2
4407	Uzunlamasına kesilmiş, biçilmiş ağaç; kalın >=6 mm	178.903	187.964	201.585	7,2	3,2
9403	Diğer mobilyalar vb. aksam, parçaları	143.973	168.127	190.910	13,6	3,0
6403	Ayakkabı; yüzü deri, tabanı kauçuk, plastik, tabii, suni vb. kösele	174.608	177.558	178.270	0,4	2,8
8544	İzole edilmiş tel, kablo, diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri, fiber optik kablolar	106.113	111.208	153.315	37,9	2,4
8708	Kara taşıtları için aksam, parçaları	142.361	141.969	144.500	1,8	2,3
6406	Ayakkabı aksamı, iç taban, topuk rampası, getr, tozluk, dolak vb.	92.374	109.506	129.804	18,5	2,0
7308	Demir/çelikten inşaat ve aksamı	74.859	96.355	126.411	31,2	2,0
2704	Taşkömürü, linyit ve turbdan elde edilen kok/sömikok, karni kömürü	60.524	69.999	123.867	77,0	1,9
2836	Karbonat, peroksikarbonat, amonyum karbonat içeren ticari amonyum karbonat	96.945	112.095	117.661	5,0	1,8
7213	Demir/çelik filmaşın (sıcak haddelenmiş, rulo halinde)	81.900	83.708	105.765	26,3	1,7
2818	Suni korendon alüminyum oksit ve hidroksit	91.827	82.289	103.889	26,2	1,6
1512	Ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu yağları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	56.682	73.241	90.256	23,2	1,4

4401	Yakmaya mahsus ağaçlar; yonga, talaş, döküntü, kırıntı vb.	75.185	78.953	85.275	8,0	1,3
7214	Demir/çelik çubuklar (sıcak haddeli, dövülmüş, burulmuş, çekilmiş)	89.901	84.935	82.321	-3,1	1,3
7604	Alüminyum çubuk ve profiller	64.978	66.447	80.525	21,2	1,3
6203	Erkek/erkek çocuk için takım, takım elbise, ceket vs.	61.237	64.508	80.400	24,6	1,3
3925	Plastikten inşaat malzemesi	54.141	60.991	77.268	26,7	1,2
3004	Tedavide/korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	55.903	60.755	75.744	24,7	1,2
8409	İçten yanmalı, pistonlu motorların aksam-parçaları	66.894	71.047	71.999	1,3	1,1
2804	Hidrojen, asal gazlar ve diğer ametaller	46.699	43.284	70.269	62,3	1,1
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	61.732	56.686	66.373	17,1	1,0
7314	Demir-çelik tellerden örme mensucat, ızgara, ağı, kafeslikler vb.	39.434	44.756	64.839	44,9	1,0
8431	Ağır iş makine ve cihazlarının aksamı, parçaları	52.308	55.214	58.330	5,6	0,9
7610	Alüminyum inşaat ve aksamı	36.970	45.677	57.097	25,0	0,9
8482	Her nevi rulmanlar	42.945	42.885	57.061	33,1	0,9
7204	Demir/çelik döküntü ve hurdaları, bunların külçeleri	33.926	25.350	55.396	118,5	0,9
7326	Demir/çelikten diğer eşya	33.950	35.195	53.603	52,3	0,8
4101	Sığır ve at cinsi hayvanların derileri-ham	49.756	47.934	52.653	9,8	0,8
3923	Eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak, kapsül	43.232	45.759	48.552	6,1	0,8
4804	Kraft kağıt/kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	52.020	34.161	46.969	37,5	0,7

0811	Meyveler ve sert çekirdekli meyveler (dondurulmuş)	34.463	36.047	46.930	30,2	0,7
8421	Santrifüjle çalışan kurutma, filtre, arıtma cihazları	36.574	36.319	46.925	29,2	0,7
9406	Prefabrik yapılar	28.163	35.944	42.163	17,3	0,7
7318	Demir/çelikten cıvata, somun, tavan halkası, vida, perçin, pim vb.	29.689	33.977	42.005	23,6	0,7
8503	Elektrik motor, jeneratör, elektrojen grupları aksam, parçaları	37.960	27.173	40.730	49,9	0,6
4418	Bina, inşaat için marangozluk, doğrama mamulleri	32.468	35.240	40.188	14,0	0,6
7404	Bakır hurda ve döküntüler	30.493	27.873	40.103	43,9	0,6

Kaynak: ITC-Trade Map

İthalat kalemleri arasında ise gıda ve içecek, petrol ve kömür, kimyasallar, makine ve donanım ile motorlu araçlar bulunmaktadır.

Bosna Hersek yeniden yapılanma sürecinin bir sonucu olarak gümrük idarelerini tek bir çatı altında toplamıştır.

Bosna Hersek'te gümrük vergileri % 0-15 değişmekte olup, gümrük vergileri ortalaması % 6,5'dir. Bazı gıda ürünlerinde gümrük vergilerinin yanı sıra prelevman vergileri de (excise taxes) alınmaktadır.

Bosna Hersek'te yatırım yapan bir firma STA imzalanan ülkelerle, tavizli rejim kapsamında ihracat yapabilmektedir. Türkiye ve Bosna Hersek arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmasına göre Bosna Hersek'e ihracatta tüm gümrük vergileri ve eş etkili vergiler sıfırlanmıştır.

Yatırım amaçlı gelen yabancı sermayeye ait mal ve ekipmanlar, Bosna Hersek'te gerçekleştirilecek iyileştirme ve onarım projeleri için getirilecek mal ve ekipmanlar, ihraç kaydıyla yapılan ithalat, yatırım amaçlı getirilen komple tesis ve makine ithalatı, yolcu beraberinde getirilen eşya, insani yardım kuruluşları tarafından getirilen ürünler, promosyon ve tanıtım amaçlı getirilen ürünler, numuneler, mektup ve posta yolu ile gelen ürünler, eğitim araç gereçleri, uluslararası organizasyonlarda tüketilecek malzemeler gümrük vergisinden muaftır.

İthalat esnasında %1 oranında harç kesintisi yapılmaktadır. İhracatta alınan herhangi bir fon ya da vergi yoktur. Bu uygulamanın dışında ithalatta tarife dışı bir engel bir engel ya da anti dumping uygulaması yoktur.

Bosna-Hersek'in İthalatında Başlıca Ürünler (1 000 \$)

GTİP NO	GTİP TANIMI	2015	2016	2017	2016-2017 Değişim %	2017 Pay %
	Genel Toplam	8.993.966	9.141.880	10.444.466	14,2	100
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	474.131	457.783	551.252	20,4	5,3
8703	Otomobil, steysin vagonlar, yarış arabaları	311.247	340.765	402.114	18,0	3,9
2709	Ham petrol (petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar)	359.667	303.804	329.641	8,5	3,2
2701	Taşkömürü; taşkömüründen elde edilen briketler, topak vb. katı yakıtlar	172.270	141.988	264.043	86,0	2,5
3004	Tedavide/korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	246.466	252.649	255.884	1,3	2,4
2716	Elektrik enerjisi	60.353	65.308	182.657	179,7	1,7
4107	Sığır ve atların dabalıkmış ve hazırlanmış deri ve köselesi	112.364	120.294	123.634	2,8	1,2
8517	Telli telefon-telgraf için elektrikli cihazlar	111.992	114.825	116.629	1,6	1,1
2711	Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	117.767	87.073	104.583	20,1	1,0
8708	Kara taşıtları için aksam, parçaları	103.140	101.006	95.886	-5,1	0,9
1512	Ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu yağları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	62.470	75.243	90.720	20,6	0,9
8704	Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar	71.085	68.637	87.210	27,1	0,8
5903	Plastik emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış mensucat	80.522	83.467	86.972	4,2	0,8
6406	Ayakkabı aksamı, iç taban, topuk rampası, getr, tozluk, dolak vb.	85.890	82.942	84.080	1,4	0,8

1806	Çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları	75.709	79.579	83.898	5,4	0,8
4011	Kauçuktan yeni dış lastikler	66.510	75.188	82.590	9,8	0,8
2106	Tarifenin başka yerinde yer almayan gıda müstahzarları	69.734	71.187	80.965	13,7	0,8
1001	Buğday ve mahlut	76.077	69.883	79.273	13,4	0,8
0201	Sığır eti (taze/soğutulmuş)	84.169	85.924	78.332	-8,8	0,7
1905	Ekmek, pasta, kek, bisküvi vs. İle boş ilaç kapsülü mühür güllacı vs.	66.713	69.556	77.030	10,7	0,7
8544	İzole edilmiş tel, kablo, diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri, fiber optik kablolar	59.058	62.156	74.176	19,3	0,7
1701	Kamış/pancar şekeri ve kimyaca saf sakkaroz (katı halde)	46.306	68.180	71.674	5,1	0,7
2203	Biralar (malttan)	82.541	72.966	69.444	-4,8	0,7
2202	Sular (tatlandırıcı, lezzetlendirilmiş)	61.535	62.700	68.339	9,0	0,7
8502	Elektrojen grupları, rotatif elektrik konvertörleri	3.548	4.158	68.211	1.540,5	0,7
7601	İşlenmemiş alüminyum	58.132	26.198	68.040	159,7	0,7
2818	Suni korendon alüminyum oksit ve hidroksit	52.591	49.338	66.941	35,7	0,6
7408	Bakır teller	41.807	44.202	64.287	45,4	0,6
7208	Demir/çelik sıcak hadde yassı mamulleri-genişlik 600mm. Fazla	44.164	52.481	63.292	20,6	0,6
2309	Hayvan gıdası olarak kullanılan müstahzarlar	63.666	64.887	62.760	-3,3	0,6
9403	Diğer mobilyalar vb. aksam, parçaları	54.069	66.239	62.320	-5,9	0,6
7308	Demir/çelikten inşaat ve aksamı	52.776	52.714	62.146	17,9	0,6
0901	Kahve; kahve kabuk ve kapçıkları	55.782	55.489	61.787	11,3	0,6
3916	Plastikten monofil, çubuk, profiller-enine kesiti > 1mm.	54.497	55.905	61.195	9,5	0,6
8701	Traktörler	55.204	60.302	59.743	-0,9	0,6
3402	Yıkama, temizleme müstahzarları	57.477	57.121	59.185	3,6	0,6

	(sabunlar hariç)					
6403	Ayakkabı; yüzü deri, tabanı kauçuk, plastik, tabii, suni vb. kösele	51.993	51.882	54.678	5,4	0,5
7306	Demir/çelikten diğer tüpler, borular, içi boş profiller	37.422	40.841	53.208	30,3	0,5
7210	Demir/çelik yassı mamul, kaplı, sıvanmış (600mm.den geniş)	38.407	39.597	51.850	30,9	0,5
3921	Plastikten diğer levhalar, yaprak, pelikül, varak ve lamlar	38.024	42.054	50.448	20,0	0,5

Kaynak: ITC-Trade Map

Ülkenin Dış Ticaretinde Başlıca Ülkeler

Bosna Hersek'in İhracatında Başlıca Ülkeler (1 000 \$)

ÜLKELER	2015	2016	2017	2016-2017 Değişim %	2017 Pay %
Dünya	5.099.186	5.327.578	6.366.900	19,5	100
Almanya	800.601	835.520	915.890	9,6	14,4
Hırvatistan	524.453	555.863	735.984	32,4	11,6
İtalya	689.318	639.842	696.554	8,9	10,9
Sırbistan	435.057	461.646	624.773	35,3	9,8
Slovenya	424.865	456.467	560.579	22,8	8,8
Avusturya	421.153	412.099	516.402	25,3	8,1
Türkiye	199.618	224.615	237.786	5,9	3,7
Karadağ	149.090	136.178	202.884	49,0	3,2
Hollanda	84.874	116.149	147.144	26,7	2,3
Macaristan	106.960	109.860	146.729	33,6	2,3
Fransa	67.076	89.776	114.086	27,1	1,8
İsviçre	79.647	91.202	101.036	10,8	1,6
Romanya	74.295	73.886	95.456	29,2	1,5
Çek Cum.	74.437	80.147	92.914	15,9	1,5
Rusya Federasyonu	55.591	62.128	84.474	36,0	1,3
Slovakya	71.890	79.185	84.410	6,6	1,3
Makedonya	64.678	74.630	83.203	11,5	1,3
Polonya	48.824	56.183	76.970	37,0	1,2
İspanya	75.239	84.499	76.375	-9,6	1,2
İsveç	41.241	47.565	55.621	16,9	0,9
Birleşik	37.483	28.832	48.312	67,6	0,8

Krallık					
Bulgaristan	28.723	45.717	43.173	-5,6	0,7
Lüksemburg	31.749	35.345	42.097	19,1	0,7
Belçika	24.474	27.499	31.183	13,4	0,5
ABD	25.004	26.265	27.094	3,2	0,4
Arnavutluk	23.809	25.678	23.504	-8,5	0,4
Çin	16.033	14.715	22.051	49,9	0,3
Mısır	22.870	17.955	14.469	-19,4	0,2
Yunanistan	9.461	6.379	11.407	78,8	0,2
Norveç	9.102	9.941	11.164	12,3	0,2
B.A.E.	16.529	13.611	11.053	-18,8	0,2
Danimarka	8.064	8.179	10.901	33,3	0,2
Ukrayna	8.398	7.264	9.701	33,5	0,2
Litvanya	611	1.105	9.343	745,5	0,1
Hindistan	1.389	3.160	6.526	106,5	0,1
Kanada	6.360	6.766	6.078	-10,2	0,1
Meksika	3.420	4.131	5.881	42,4	0,1
Suudi Arabistan	3.144	7.514	5.591	-25,6	0,1
Fas	5.715	16.069	5.231	-67,4	0,1
Cezayir	21.374	253	4.800	1.797,2	0,1

Kaynak: ITC-Trade Map

Bosna Hersek'in İthalatında Başlıca Ülkeler (1 000 \$)

ÜLKELER	2015	2016	2017	2016-2017 Değişim %	2017 Pay %
Dünya	8.993.966	9.141.880	10.444.466	14,2	100
Almanya	1.085.887	1.130.552	1.211.358	7,1	11,6
İtalya	997.793	1.074.574	1.186.753	10,4	11,4
Sırbistan	979.006	1.032.483	1.166.366	13,0	11,2
Hırvatistan	949.160	914.958	1.053.001	15,1	10,1
Çin	619.386	617.691	683.168	10,6	6,5
Slovenya	438.756	469.665	525.103	11,8	5,0
Rusya Federasyonu	516.278	412.470	493.055	19,5	4,7
Türkiye	365.593	388.498	441.181	13,6	4,2
Avusturya	317.896	314.299	356.291	13,4	3,4
ABD	250.280	185.212	336.577	81,7	3,2
Polonya	256.875	268.215	316.270	17,9	3,0
Macaristan	233.241	229.256	260.247	13,5	2,5
Fransa	182.523	201.340	222.201	10,4	2,1
Çek Cum.	133.054	150.941	190.304	26,1	1,8
Hollanda	130.876	134.870	150.009	11,2	1,4

Yunanistan	99.418	102.735	120.076	16,9	1,1
Brezilya	110.733	120.004	110.408	-8,0	1,1
Romanya	113.331	101.611	108.299	6,6	1,0
İspanya	87.134	102.997	106.564	3,5	1,0
Birleşik Krallık	83.601	78.383	90.586	15,6	0,9
Makedonya	83.504	86.098	89.071	3,5	0,9
Slovakya	82.659	75.139	83.905	11,7	0,8
Belçika	67.802	74.231	81.600	9,9	0,8
Danimarka	17.532	16.794	81.590	385,8	0,8
Bulgaristan	69.367	79.193	77.984	-1,5	0,7
Hindistan	59.675	75.659	71.788	-5,1	0,7
İsviçre	53.940	53.932	63.118	17,0	0,6
Japonya	60.014	52.521	59.943	14,1	0,6
Vietnam	46.739	47.579	59.563	25,2	0,6
İsveç	52.820	57.784	55.908	-3,2	0,5
Karadağ	31.951	28.970	52.050	79,7	0,5
G. Kore	42.808	29.857	34.020	13,9	0,3
İrlanda	21.200	22.623	28.779	27,2	0,3
Tayvan	19.013	24.072	26.726	11,0	0,3
Bangladeş	19.137	22.274	26.273	18,0	0,3
Endonezya	16.448	23.693	26.005	9,8	0,2
Ukrayna	15.018	15.890	23.530	48,1	0,2
Portekiz	19.514	18.793	22.095	17,6	0,2
Tayland	18.381	17.800	17.697	-0,6	0,2
Kolombiya	11.398	16.249	17.556	8,0	0,2

Kaynak: ITC-Trade Map

Dış Ticaret Politikası ve Vergiler

Hemen hemen her ürünü ithal eden Bosna Hersek ile ticaret yapacak firmalar için de geçerlidir. Bosna Hersek'in dış ticaret uygulamalarına bakıldığında genel olarak sorun çıkartmayan ve ticaret ortamı için uygun bir dış ticaret mevzuatı olduğu görülmektedir.

Bosna Hersek yeniden yapılanma sürecinin bir sonucu olarak gümrük idarelerini tek bir çatı altında toplamıştır.

Ülkemiz ile Bosna Hersek arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalandıktan sonra iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi önemli bir artış göstermiştir. Bu Anlaşmaya göre; Bosna Hersek'e ihracatta tüm gümrük vergileri ve eş etkili vergiler sıfırlanmıştır.

İthalatta tarife dışı vergiler ve ülkemiz ihracatçılarını sıkıntıya sokabilecek tarife dışı engeller yoktur. Bosna Hersek'in uyguladığı herhangi bir anti-damping uygulaması da bulunmamaktadır. İhracatta da alınan herhangi bir fon ya da vergi bulunmamaktadır.

Ülkeye yatırım amaçlı gelen yabancı sermayeye ait mal ve ekipmanlar, Bosna Hersek'te gerçekleştirilecek rehabilitasyon ve onarım projeleri için getirilecek mal ve ekipmanlar, ihraç kaydıyla yapılan ithalat, yatırım amaçlı getirilen komple tesis ve makine ithalatı, yolcu beraberinde getirilen eşya, insani yardım kuruluşları tarafından getirilen ürünler, promosyon ve tanıtım amaçlı getirilen ürünler, numuneler, mektup ve posta yolu ile gelen ürünler, eğitim araç gereçleri, uluslar arası organizasyonlarda tüketilecek malzemeler gümrük vergisinden muaftır.

İthalat Rejimi

Bosna Hersek'e ithalatta gümrük vergileri % 0-15 arasında değişmekte olup, ithalatta % 1 gümrük harcı alınmaktadır. Gümrük vergileri ortalaması % 6,5 düzeyindedir (Bosna Hersek 2018 Gümrük Tarifeleri için; http://www.mvteo.gov.ba/zakoni/podzakonski_akti/Carinska_tarifa/default.aspx?id=9277&langTag=hr-HR)

Belirli bazı gıda ürünlerinde gümrük vergisinin yanı sıra ithalatta bazı petrol ürünlerinden, alkolsüz içeceklerden, bira, şarap ve diğer alkollü içeceklerden, etil alkol ve kahveden prelevman (excise taxes) alınmaktadır.

Türkiye ile imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmasına göre Bosna Hersek'e ihraç edilecek tüm ürünler gümrük vergisinden muaftır. İthalatta tarife dışı vergiler ve ülkemiz ihracatçılarını sıkıntıya sokabilecek tarife dışı engeller yoktur. Bosna-Hersek'in uyguladığı herhangi bir anti-damping uygulaması da yoktur.

Serbest Bölgeler

Bosna Hersek Serbest Ticaret Bölgeleri Kanunu, serbest ticaret bölgelerinin Bosna Hersek gümrük bölgelerinin bir parçası olarak kurulmasına izin vermektedir.

Bosna Hersek'te kaydı olan bir ya da daha fazla yerli ya da yabancı yasal şirket bir serbest ticaret bölgesi oluşturabilirler. Serbest bölgede faaliyet gösteren işletmeler, emekle ilgili vergiler hariç diğer tüm vergilerden muaftır. Her türlü mal serbest bölgelere gümrüksüz ithal edilebilmektedir. Ancak, serbest bölgeden ihraç edilecek ürünün değerinde en az % 50 oranında bir artış olmalı, katma değer yaratılmalıdır.

Türkiye ile Ticaret

Bosna Hersek ile imzalanmış olan Serbest Ticaret Anlaşması bu ülke ile olan karşılıklı ticaretimizi arttırmamız açısından çok önemli bir vasıta.

Türk ihracatçıları bu pazarda güçlü olan Sırp, Hırvat, Alman, İtalyan, Avusturya, Yunan ve İspanyol firmaları ile rekabet etmektedirler.

Türkiye-Bosna Hersek Dış Ticaret Değerleri (1 000 \$)

Yıl	İhracat	İhracat Değişim %	İthalat	İthalat Değişim %	Hacim	Denge
2005	128.217	28,3	15.399	34,2	143.616	112.818
2006	150.862	17,7	9.379	-39,1	160.241	141.483
2007	445.173	195,1	21.469	128,9	466.642	423.704
2008	572.349	28,6	24.545	14,3	596.894	547.804
2009	226.522	-60,4	52.059	112,1	278.581	174.464
2010	224.299	-1,0	72.328	38,9	296.628	151.971
2011	268.942	19,9	90.252	24,8	359.194	178.689
2012	251.523	-6,5	111.649	23,7	363.172	139.875
2013	274.086	9,0	124.330	11,4	398.416	149.756
2014	322.022	17,5	171.424	37,9	493.446	150.598
2015	292.474	-9,1	250.089	45,9	542.659	42.481
2016	308.962	5,6	288.291	15,3	597.253	20.672
2017 / (1-12)	348.618	12,8	268.974	-6,7	617.592	79.643
2017 / (1-11)	318.107	11,3	243.743	-5,7	561.850	74.364
2018 / (1-11)	390.000	22,6	222.183	-8,8	612.183	167.817

Kaynak: TÜİK, ITC-Trade Map

Türkiye'nin Bosna-Hersek'e İhracatında Başlıca Ürünler (1 000 \$)

GTİP NO	GTİP TANIMI	2015	2016	2017	2016-2017 % Değişim	2017 % Pay
	Genel Toplam	292.474	308.962	348.876	12,9	100,0
6109	Tişört, fanila, diğer iç giyim eşyası (örme)	9.172	10.726	12.172	13,5	3,5
8528	Televizyon alıcıları, video monitörleri ve projektörler	6.014	5.028	8.208	63,2	2,4
5702	Dokunmuş halılar, yer kaplamaları (kilim, sumak, karaman vb.)	8.117	7.888	8.184	3,8	2,3

3004	Tedavide/korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	7.474	6.408	8.142	27,1	2,3
5903	Plastik emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış mensucat	8.378	7.178	6.605	-8,0	1,9
8703	Otomobil, steysin vagonlar, yarış arabaları	3.843	4.914	6.512	32,5	1,9
7604	Alüminyum çubuk ve profiller	4.716	5.714	6.437	12,7	1,8
3916	Plastikten monofil, çubuk, profiller-enine kesiti > 1mm.	8.419	8.169	6.405	-21,6	1,8
0805	Turunçgiller (taze/kurutulmuş)	3.704	4.113	6.058	47,3	1,7
6203	Erkek/erkek çocuk için takım, takım elbise, ceket vs.	4.075	5.644	5.880	4,2	1,7
6110	Kazak, süveter, hırka, yelek vb. eşya (örme)	4.197	5.149	5.741	11,5	1,6
7322	Isıtması elektrikle olmayan demir-çelik radyatör, jeneratörler	4.117	4.432	5.578	25,9	1,6
8302	Adi metallerden donanım, tertibat vb. eşya	3.694	4.857	5.488	13,0	1,6
6115	Çorap; külotlu, kısa; uzun konçlu, soketler (örme)	3.856	4.864	5.446	12,0	1,6
6204	Kadın/kız çocuk için takım, takım elbise, ceket vs.	4.742	4.823	5.358	11,1	1,5
6006	Diğer örme mensucat	4.164	4.497	5.238	16,5	1,5
3920	Plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamalar	4.415	4.422	5.064	14,5	1,5
8516	Elektrikli su ısıtıcıları, elektrotermik cihazlar (şofbenler)	4.911	4.250	4.931	16,0	1,4
8702	Toplu halde yolcu taşımağa mahsus motorlu taşıtlar	676	2.331	4.890	109,8	1,4
8418	Buzdolapları, dondurucular, soğutucular, ısı pompaları	3.324	3.350	4.843	44,6	1,4
6104	Kadın/kız çocuk için takım elbise, takım, ceket, pantolon vs. (örme)	2.342	3.828	4.809	25,6	1,4
6302	Yatak çarşafı, masa örtüleri, tuvalet, mutfak bezleri	2.966	3.734	4.783	28,1	1,4
7210	Demir/çelik yassı mamul, kaplı, sıvanmış (600mm. den geniş)	4.304	2.980	4.510	51,3	1,3
6005	Çözüğü tipi örgülü diğer mensucat	668	1.337	4.230	216,4	1,2
8450	Çamaşır yıkama makineleri	3.787	4.419	4.111	-7,0	1,2
9403	Diğer mobilyalar vb. aksam, parçaları	2.983	3.542	3.977	12,3	1,1
5407	Sentetik iplik, monofil, şeritlerle dokumalar	3.738	3.088	3.899	26,3	1,1
1905	Ekmekek, pasta, kek, bisküvi vs. İle boş ilaç kapsülü mühür güllacı vs.	3.198	3.328	3.808	14,4	1,1
6108	Kadın/kız çocuk için iç ve gece giyim eşyası (örme)	2.722	3.634	3.798	4,5	1,1
6305	Eşya ambalajında kullanılan torba ve çuval	1.921	2.581	3.626	40,5	1,0
3924	Plastikten sofra, mutfak ve diğer ev	2.791	3.500	3.539	1,1	1,0

	eşyası, tuvalet eşyası					
8708	Kara taşıtları için aksam, parçaları	3.083	3.672	3.366	-8,3	1,0
1704	Kakao içermeyen şeker mamulleri (beyaz çikolata dahil)	3.004	2.645	3.295	24,6	0,9
3917	Plastikten tüpler, borular, hortumlar, conta, dirsek, rakor vb.	1.626	2.278	3.090	35,6	0,9
4011	Kauçuktan yeni dış lastikler	2.470	2.709	3.081	13,7	0,9
8422	Yıkama, temizleme, kurutma, doldurma vb. İşler için makine, cihaz	3.131	2.556	2.884	12,8	0,8
6112	Spor kıyafetleri, kayak, yüzme kıyafetleri (örme)	1.748	2.317	2.785	20,2	0,8
1806	Çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları	2.331	2.389	2.563	7,3	0,7
7013	Masa, mutfak, tuvalet, ev tezyinatı vb. için cam eşya	2.604	2.442	2.532	3,7	0,7
7323	Demir/çelikten ev işlerinde kullanılan eşya ve aksamı	1.936	2.707	2.514	-7,1	0,7

Kaynak: ITC-Trade Map

Türkiye'nin Bosna-Hersek'ten İthal Ettiği Başlıca Ürünler (1 000 \$)

GTİP NO	GTİP TANIMI	2015	2016	2017	2016-2017 %Değişim	2017 % Pay
	Genel Toplam	250.089	288.291	268.975	-6,7	100,0
1512	Ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu yağları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	65.880	84.206	92.170	9,5	34,3
1101	Buğday unu/mahlut unu	1.161	20.532	33.045	60,9	12,3
7204	Demir/çelik döküntü ve hurdaları, bunların külçeleri	6.540	6.387	19.225	201,0	7,1
6304	Diğer mefruşat eşyası (94.04 pozisyonundakiler hariç)	16.116	15.973	17.823	11,6	6,6
1001	Buğday ve mahlut	5.396	20.229	10.580	-47,7	3,9
1005	Mısır	16.688	10.366	9.672	-6,7	3,6
4804	Kraft kağıt/kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	9.251	6.713	7.234	7,8	2,7
7318	Demir/çelikten cıvata, somun, tavan halkası, vida, perçin, pim vb.	4.389	5.311	5.006	-5,7	1,9
1702	Diğer şekerler (kimyaca saf laktoz/maltoz/glikoz/fruktoz) katı, suni bal	1.334	10.258	4.854	-52,7	1,8
3603	Fitiller, infilak fitilleri, ağzotları/infilak kapsülleri; ateşleyici maddeler	2.845	4.858	4.809	-1,0	1,8
6402	Ayakkabı; dış tabanı, yüzü kauçuk ve plastik diğer	1.126	3.551	4.418	24,4	1,6
8413	Sıvılar için pompalar, sıvı elevatörleri	3.535	3.284	3.969	20,9	1,5

9306	Bombalar, torpil, mayın, mermi vb. harp mühimmatı vb. aksamı, parçası	1.335	875	3.554	306,2	1,3
2842	Anorganik asitlerin/peroksi asitlerin diğer tuzları (azotürler hariç)	48	65	2.979	4,483	1,1
1205	Rep/kolza tohumları	-	841	2.529	200,7	0,9
2917	Polikarboksilik asitler, anhidritleri, halojenürleri ve türevleri	1.188	1.231	2.390	94,2	0,9
8421	Santrifüjle çalışan kurutma, filtre, arıtma cihazları	1.391	1.953	2.390	22,4	0,9
0811	Meyveler ve sert çekirdekli meyveler (dondurulmuş)	2.824	3.439	2.380	-30,8	0,9
0201	Sığır eti (taze/soğutulmuş)	55.092	41.551	2.241	-94,6	0,8
3824	Kimya ve bağlı sanayide kullanılan kimyasal ürünler	1.408	2.020	2.152	6,5	0,8
1206	Ayçiçeği tohumu	130	-	1.793	100	0,7
2302	Hububat ve baklagillerin kepek, kavuz ve diğer kalıntıları	122	480	1.554	223,8	0,6
6404	Ayakkabı; yüzü dokuma maddelerinden, tabanı kauçuk, plastik vb.	327	689	1.520	120,6	0,6
8708	Kara taşıtları için aksam, parçaları	510	760	1.507	98,3	0,6
1208	Yağlı tohum ve meyvelerin un ve küspeleri (hardal hariç)	-	-	1.374	100	0,5
2306	Bitkisel yağların üretiminden (23.04-05' hariç)arta kalan küspe ve katı atıklar	-	1.254	1.334	6,4	0,5
2836	Karbonat; peroksikarbonat; amonyum karbomat içeren ticari amonyum karbonat	1.579	4.110	1.172	-71,5	0,4
2106	Tarifenin başka yerinde yer almayan gıda müstahzarları	768	878	1.142	30,1	0,4
2818	Suni korendon alüminyum oksit ve hidroksit	405	578	1.100	90,3	0,4
4102	Koyun ve kuzuların ham derileri	757	661	1.074	62,5	0,4
8510	Elektrik motorlu traş makineleri, saç kesme, hayvan kırma mak.	1.239	1.591	981	-38,3	0,4
1104	Diğer şekilde işlenmiş hububat taneleri	323	676	844	24,9	0,3
7205	Granül ve tozlar-dökme demir, aynalı demir, vb. demir-çelikten	495	725	780	7,6	0,3
8417	Sanayi ve laboratuvar için fırınlar; elektriksiz	2	-	750	100	0,3
7323	Demir/çelikten ev işlerinde kullanılan eşya ve aksamı	504	510	627	22,9	0,2
9401	Oturmaya mahsus mobilyalar, aksam-parçaları	572	268	620	131,3	0,2
9404	Somyalar, şilte, yatak, yorgan, yastık, puf, diz, ayak örtüleri vb.	-	711	614	-13,6	0,2
6401	Ayakkabı; dış tabanı, yüzü kauçuk ve plastik, su geçirmez	250	367	476	29,7	0,2

6202	Kadın/kız çocuk için dış giyim	701	463	447	-3,5	0,2
6403	Ayakkabı; yüzü deri, tabanı kauçuk, plastik, tabii, suni vb. kösele	960	863	404	-53,2	0,2

Kaynak: ITC-Trade Map

İki Ülke Arasındaki Anlaşma ve Protokoller

Anlaşma Adı	İmza Tarihi
Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	07.11.1995
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	21.01.1998
Serbest Ticaret Anlaşması	03.07.2002
Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması	16.02.2005
Sosyal Güvenlik Sözleşmesi ve Uygulanmasına İlişkin İdari Anlaşma	27.05.2003
Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşmasına Dair Anlaşma	03.07.2002
Veterinerlik Alanında İşbirliği Protokolü	13.12.2002
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	22.01.1998
Turizm İşbirliği Anlaşması	24.11.2004
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	16.02.2005 (Yürürlük tarihi 2009)

Türkiye Bosna-Hersek Serbest Ticaret Anlaşması

Bosna Hersek ile ticari ilişkilerimizin gelişiminde 1 Temmuz 2003 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması (STA) önemli bir rol oynamaktadır. Ülkemizin bugüne kadar Balkanlarda imzaladığı en liberal STA olan Anlaşma ile gümrük ve eş etkili vergiler 2007 başından bu yana sıfırlanmıştır. .

Fuar Katılımları

Bosna Hersek'te her yıl irili ufaklı yaklaşık 30 kadar fuar düzenlenmekte olup, bu fuarların çoğu yerel/bölgesel nitelikte ve nispeten küçük fuarlardır. Ülkede ihracatçılarımız açısından önem arz eden ve katılımında fayda görülen fuarlar aşağıda yer almaktadır (Saraybosna Ticaret Müşavirliği):

- Mostar Uluslararası Ekonomi Fuarı: Mostar'da düzenlenen bir fuar olup, genel nitelikli bir fuardır.
- ZEPS: Zenica'da düzenlenen bir fuar olup, genel nitelikli ve Bosna Hersek'te düzenlenen en büyük fuardır.
- INTERIO: Saraybosna'da düzenlenen fuar, mobilya ve aksesuarları da dahil olmak üzere ev içi ürünler ve ev dekorasyonu sektörlerini kapsamaktadır.
- ENERGA-Uluslararası Enerji Fuarı: Tuzla şehrinde düzenlenmekte olan fuar enerji sektörünün bütün segmentlerini hedeflemektedir.
- İnşaat Fuarı: Saraybosna'da düzenlenmektedir.

- Turizm Fuarı: Saraybosna’da düzenlenmektedir.
- Kitap Fuarı: Saraybosna’da düzenlenmektedir.

Bosna Hersek’te yıl içerisinde düzenlenen bütün fuarlar ve etkinliklere ilişkin bilgilere http://komorabih.ba/wpcontent/uploads/2014/04/Kalendar_sajmova_2014_bh_kon.pdf adresinden ulaşılabilmektedir.

Tarım ve Gıda Ürünleri İhracat Potansiyelimiz

BOSNA HERSEK'E TARIM VE GIDA ÜRÜNLERİ İHRAÇ POTANSİYELİ DEĞERLENDİRME MATRİSİ

Sektör	GTİ P	Potansiyel Ürün	Ülke nin Toplam İthalatı 2017 (bin \$)	Türkiye'nin Ülkeye İhracatı 2017 (bin \$)	Türkiye'nin Toplam İhracatı 2017 (bin \$)	Dünya İthalatında Ülkenin Payı 2016 (%)	Türkiye'nin Ülkeye İhracatındaki Değişim 2016-2017 (%)	Ülkenin Toplam İthalatındaki Değişim 2016-2017 (%)	Türkiye'nin Ülkeye İhracatı 2016 Aylık Veriler *	Türkiye'nin Ülkeye İhracatı 2017 Aylık Veriler *	Ülke İthalatındaki İlk 5 Ülke ve Pazar Payları 2017** (%)	Ülkenin Türkiye'ye ve Rakip Ülkelere Uyguladığı Gümrük Oranları** *
Kümes Hayvanları	020 714	Kümes hayvanlarının etleri ve yenilen sakatatı (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	3.881	1.161	203.272	0,0	28,0	-6,0	907.497	1.160.683	Türkiye(30,7) Polonya(22,6) Belçika(16,2) Slovenya(12,4) İsveç(9)	Türkiye, Hırvatistan: 0, AB: 10+2KM/kg
Yaş Sebze	070 220	Domates (Taze/Soğutulmuş)	7.745	2.094	290.191	0,1	-5,7	-1,2	2.221.408	2.093.683	Arnavutluk(37,3) Türkiye(33,7) Makedonya (7,6) İtalya(7,3) Sırbistan(6,1)	Türkiye, CEFTA, AB: 0, Diğerleri: 10+0,2KM/Kg
Kuru Meyve	080 222	Fındık	1.083	829	1.068.976	0,1	34,8	5,6	615.254	829.078	Türkiye(79,9) Hırvatistan(12,8) Gürcistan(5,3) İtalya(1,4) Sırbistan(0,7)	Türkiye, Hırvatistan, Sırbistan: 0, Azerbaycan, Gürcistan: 5
Yaş Meyve	080 550	Limon	6.920	3.264	293.115	0,2	20,0	5,9	2.721.153	3.263.895	Türkiye(56) Arjantin(19,6) İspanya(18,6) G. Afrika(8,6) Uruguay(2,9)	Türkiye, İspanya: 0, Arjantin, G. Afrika Cumh., Uruguay: 5

											Yunanistan(1,2)	
Şekerli ve Çikolatalı Mamuller	170 490	Kakao içermeyen şeker mamulleri	19.7 10	3.174	388.61 4	0,2	26,1	13,1	2.517.2 12	3.173.8 02	Türkiye(17,5) Sırbistan(16,4) Hırvatistan(15,9) Polonya(11,6) Almanya(7,8)	AB, Sırbistan, Hırvatistan, Türkiye, Makedonya:0
Şekerli ve Çikolatalı Mamuller	180 690	Çikolata ve kakao içeren gıda müstahzarları	35.3 41	1.937	303.91 8	0,3	1,5	2,6	1.909.1 06	1.937.4 79	Sırbistan(23,8) Hırvatistan(17,1) Polonya(16) İtalya(9,8) Almanya(8,4) Türkiye(7) 6. sırada	AB:0-2+0,2KM/kg, Sırbistan, Hırvatistan, Türkiye:0
Makarna	190 219	Makarnalar	4.38 3	1.204	468.62 7	0,1	-10,7	1,7	1.348.0 92	1.204.3 37	İtalya(47,3) Türkiye(36,1) Slovenya(5,9) Hırvatistan(5,5) Sırbistan(4,5)	Türkiye, Hırvatistan, Sırbistan: 0, AB: 4,5
Bisküvi ve Diğer Unlu Mamüller	190 531	Tatlı bisküviler	31.5 98	1.018	333.20 1	0,4	16,2	9,6	876.22 2	1.017.6 03	Sırbistan(65,5) Almanya(8,1) Hırvatistan(6,7) Polonya(5,9) Türkiye(4,5)	AB:3+0,3 KM/kg-15+1,5KM/kg, Sırbistan, Makedonya, Hırvatistan, Türkiye:0
Maya	210 210	Canlı mayalar	5.88 6	799	203.53 7	0,4	-18,5	2,1	980.19 0	798.68 0	Hırvatistan(30,1) Rusya(19,4) Türkiye(16,7) Almanya(11) İtalya(5,3)	AB, Türkiye, Hırvatistan, Makedonya:0
Alkolsüz İçecekler	220 210	Sular (tatlandırıcı, lezzetlendirilmiş) alkolsüz diğer içecekler (meyve suyu hariç)	34.7 86	406	120.11 0	0,3	16,7	13,2	348.42 1	405.76 9	Hırvatistan(32,8) Sırbistan(18,6) Slovenya(13,3) Avusturya(12,6) Macaristan(6,5) Türkiye(1,3) 9. sırada	AB, Türkiye, Hırvatistan, Makedonya:0
TOPLAM									14.444. 555	15.885. 009		

Kaynak: TÜİK, ITC-Trade Map

*12 aylık veriler

**Bosna Hersek'in verileri esas alınmıştır.

***BİH Gümrük

Tarifeleri: http://www.mvteo.gov.ba/zakoni/podzakonski_akti/Carinska_tarifa/default.aspx?id=9277&langTag=hr-HR

Sanayi Ürünleri ve Hizmetler İhracat Potansiyelimiz

BOSNA HERSEK'E SANAYİ ÜRÜNLERİ İHRAÇ POTANSİYELİ DEĞERLENDİRME MATRİSİ

Sektör	GT İP	Potansiyel Ürün	Ülke nin Toplam İthalatı 2017 (bin\$)	Türkiye'nin Ülkeye İhracatı 2017 (bin \$)	Türkiye'nin Toplam İhracatı 2017 (bin \$)	Dünya İthalatı nda Ülkenin Payı 2016 (%)	Türkiye'nin Ülkeye İhracatı ndaki Değişim 2016-2017 (%)	Ülkenin Toplam İthalatı ndaki Değişim 2016-2017 (%)	Türkiye'nin Ülkeye İhracatı 2016 Aylık Veriler *	Türkiye'nin Ülkeye İhracatı 2017 Aylık Veriler *	Ülke İthalatında İlk 5 Ülke ve Pazar Payları 2017** (%)	Ülkenin Türkiye'ye ve Rakip Ülkelere Uyguladığı Gümrük Oranları *** (%)
Kimya Sanayi	30 04	Eczacılık ürünleri	255.884	8.142	648.678	0,1	27,1	1,3	907.497	1.160.683	Slovenya(19,5) Almanya (14,5) Fransa(9,9) Hırvatistan (8,8) İtalya(8,4) Türkiye (3,5) 9. sırada	AB, Türkiye:0
Kozmetik Ve Kişisel Bakım Ürünleri	33 04	Güzellik veya makyaj müstahzarları ve cilt bakımı için müstahzarlar	40.137	2.241	174.860	0,1	-2,8	5,2	2.221.408	2.093.683	Almanya (17,1) Fransa(15,5) İtalya(11,4) Sırbistan(8,4) Polonya(8,3) Türkiye (5,3) 6. sırada	AB, Türkiye:0
Kozmetik Ve Kişisel Bakım Ürünleri	33 07	Tıraş müstahzarları, vücut deodorantları, tuvalet müstahzarları	23.199	831	206.576	0,2	-3,7	-3,5	615.254	829.078	Almanya (19,9) İngiltere(17,5) İtalya(16,5) Türkiye(5,7) Polonya(5,2)	AB, Türkiye:0
Plastik Ürünler	39 17	Plastikten hortumlar, borular ve bağlantı elemanları	47.657	3.090	522.791	0,2	35,6	6,6	2.277.939	3.089.997	Sırbistan(21,7) Almanya (19,6) Hırvatistan (16,4) İtalya(10,9) Türkiye(8,3)	AB, Türkiye:0

Plastik Ürünler	3920	Plastik Ürünler	45.996	5.064	976.154	0,1	14,5	7,0	4.422.491	5.064.428	Türkiye(14,8) Almanya (12,4) Sırbistan(12,3) İtalya(11,7) Hırvatistan (11,1)	AB, Türkiye:0
Plastik Ürünler	3923	Plastiklerde n eşya taşınmasın a veya ambalajlan masına mahsus malzemeler ; tıpa, kapak, kapsül vb.	37.886	1.047	889.763	0,1	-48,9	8,1	2.046.893	1.047.387	Sırbistan(26,3) Hırvatistan (16,9) Almanya (9,6) Slovenya(6,9) İtalya(6,6) Türkiye (4,2) 8. sırada	AB, Türkiye, Sırbistan :0
Kauçuk ve Kauçuktan Eşya	4011	Kauçuktan yeni dış lastikler	82.590	3.081	1.148.243	0,1	13,7	9,8	2.709.192	3.081.384	Polonya(16,2) Sırbistan(12) Almanya (11,2) Çin(10,9) Türkiye(7,6)	AB, Türkiye, Sırbistan :0
Teknik Tekstil	5903	Plastik emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış veya plastikle lamine edilmiş mensucat	86.972	6.605	111.782	0,8	-8,0	4,2	7.177.858	6.605.102	Almanya (20,9) İtalya(16,2) Romanya(11,4) İngiltere(8,7) Türkiye(7,8)	AB, Türkiye:0
Demir-Çelik	7210	Demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde mamuller, genişliği 600mm veya daha fazla	51.850	4.510	711.810	0,1	51,3	30,9	2.980.295	4.510.107	Çin(36,3) İtalya(27,9) Türkiye(9,2) Fransa(6,3) Makedonya(4,9)	AB, Türkiye, Makedonya: 0, Çin: 0-5
Demir-Çelikte n Eşya	7308	Demir-çelikten inşaat ve inşaat aksamı	62.146	887	1.047.702	0,2	-8,5	17,9	968.600	886.838	İtalya(23,6) Sırbistan(20) Hırvatistan (10,2) Almanya (7,6) Macaristan (4,7)	AB, Türkiye, Sırbistan :0, Çin: 0-10
Demir-Çelikte n Eşya	7323	Demir çelikten sofra, mutfak vb. eşya	14.686	2.514	234.077	0,1	-7,1	2,2	2.707.134	2.513.796	Sırbistan(31,4) Çin(22,8) Türkiye(18,2) İtalya(9,3) İspanya(7,4)	AB, Türkiye, Sırbistan :0, Çin: 0-10
Beyaz Eşya	8418	Buzdolapları	37.233	4.843	1.802.889	0,1	44,6	-1,6	3.350.044	4.842.987	Türkiye(18,9) Sırbistan(16,3) İtalya(16)	AB, Türkiye, Sırbistan :0

											Romanya(11,5) Çin(6,2)	
Makin a ve Makin a Parçal arı	84 81	Borular, kazanlar, tanklar, depolar ve benzeri diğer kaplar için musluklar, valfler (vanalar) ve benzeri cihazlar	46.7 60	2.047	504.19 7	0,0	16,2	18,6	1.761.0 36	2.047.2 91	İtalya(19,6)) Almanya (16,5) Slovenya(12,8) Çin(11,1) Polonya(5) Türkiye (4,7) 6. sırada	AB, Türkiye: 0, Çin: 0- 10
Elektr onik	85 28	Televizyonl ar	50.3 90	8.208	1.475. 285	0,1	63,2	-7,2	5.027.6 38	8.208.1 21	Çin(42,8) Türkiye(2 0,7) Slovakya(12,5) G. Kore(10,7) Macarista n(6,6)	AB, Türkiye:0 , Çin: Kore:0- 10
Elektri kli Makin e ve Cihazl arı	85 36	Elektrik devre bağlantıları için elektrik teçhizatı	38.8 89	1.000	463.01 2	0,0	4,7	16,7	954.74 0	1.000.0 56	Almanya (19,5) Slovenya(14,5) Avusturya(12,8) Çin(8,8) Sırbistan(6 ,9) Türkiye (3,3) 9. sırada	AB, Türkiye, Sırbistan :0, Çin: 0-15
Elektri kli Makin e ve Cihazl arı	85 44	İzole edilmiş teller, kablolar vb.	74.1 76	1.759	1.923. 218	0,1	26,2	19,3	1.393.5 79	1.759.0 10	Slovenya(38,7) Hırvatistan (13,2) Sırbistan(1 1,5) Avusturya(10,3) Çin(5) Türkiye (3,7) 7. sırada	AB, Türkiye, Sırbistan :0, Çin: 0-10
Otomo tiv Ana ve Yan Sanayi	87 03	Binek otolar	402. 114	6.512	11.814 .891	0,0	32,5	18,0	4.914.0 93	6.512.0 27	Almanya (51,7) Fransa(14) Çek Cum.(9) İspanya(3, 4) Japonya(3 ,2) Türkiye (2,2) 7. sırada	AB, Tür kiye:0
Otomo tiv Ana ve Yan Sanayi	87 04	Eşya taşımaya mahsus taşıtlar	87.2 10	391	4.821. 147	0,1	56,4	27,1	250.31 0	391.39 9	Almanya (42) Fransa(14, 5) Beyaz Rusya(13, 1) İtalya(8,1) Polonya(5) Türkiye (1,8) 8. sırada	AB, Sırb istan, Türkiye:0 , Belarus: 0-10

Otomotiv Ana ve Yan Sanayi	8708	Otomobil yedek parçaları	95.886	3.366	4.113.905	0,0	-8,3	-5,1	3.672.079	3.365.845	Almanya (31,2) Çin(10,7) İtalya(10,4) Sırbistan(9,1) İspanya(6) Türkiye (5,8) 6. sırada	AB, Türkiye, Sırbistan :0, Çin: 0-5
Mobilya	9403	Çeşitli mobilya	62.320	3.977	1.305.658	0,1	12,3	-5,9	3.541.683	3.977.423	Polonya(20,8) Sırbistan(20,6) İtalya(10,2) Türkiye(8,9) Çin(7,3)	AB, Sırbistan , Türkiye:0, Çin: 0-10
Hijyenik Ürünler	9619	Hijyenik havlular ve tamponlar. bebek bezleri ve benzeri hijyenik eşya	22.395	889	694.834	0,1	-23,5	-0,2	1.161.758	888.940	Polonya(31,9) Macaristan(22,5) İtalya(6,6) Almanya (6,5) Slovakya(6,1) Türkiye(5,6) 6. sırada	AB, Türkiye:0
TOPLAM									60.893.826	71.005.851		

Kaynak: TÜİK, ITC-Trade Map

*12 aylık veriler

**Bosna Hersek'in verileri esas alınmıştır.

***BİH Gümrük

Tarifeleri: http://www.mvteo.gov.ba/zakoni/podzakonski_akti/Carinska_tarifa/default.aspx?id=9277&langTag=hr-HR

İş Yapma Prosedürü

Bankacılık Sistemi

- Bosna Hersek Merkez Bankası
- Bosna Hersek Federasyonu Bankacılık Ajansı
- Republika Sırpka Bankacılık Ajansı

Bosna Hersek'e İhracat Nasıl Yapılır

Ülkemizle Bosna Hersek arasında imzalanmış bulunan Serbest Ticaret Anlaşması uyarınca, 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren, ülkemizden Bosna Hersek'e yapılan ihracatta tüm ürünlerde gümrük vergileri sıfırlanmıştır. İhracatçılarımız, ihracatta sadece %17 KDV ödeyeceklerdir. Söz konusu durumdan yararlanabilmek için ürünlerin EUR1 sertifikası eşliğinde ihraç edilmesi gerekmekte olup, söz konusu sertifikanın olmaması durumunda, Bosna Hersek'in üçüncü ülkelere uyguladığı vergi oranları uygulanacaktır. Gümrük vergileri için [tıklayınız](#). (İsimler boşnakça olmakla beraber, GTIP numarası ile vergi oranları bulunabilir).

Ayrıca bu konuda saraybosna@ekonomi.gov.tr adresinden Müşavirliğimiz ile temasa geçebilirsiniz.

Bosna Hersek Gümrük İdaresi:

- [Doğrudan Vergilendirme Ofisi \(Indirect Taxation Authority\)](#)

Devlet Yardımları

Oturum İzni Nasıl Alınır

BH'de bir aydan fazla kalmak isteyen yabancılar varış tarihinden itibaren 60 gün içerisinde oturma izni için müracaat etmelidirler. Aksi takdirde cezaya maruz kalmamak için ülkeden çıkış yapmaları gerekmektedir. Oturma izinleri birçok nedenden talep edilebilir. Bu nedenler:

1. BH vatandaşı ile evlilik
2. Çalışma izni
3. Şirket kuruluşu
4. Eğitim
5. Tedavi
6. Aile birleşmesi
7. BH vatandaşı ile evlilik dışı yaşam
8. Mülk sahipliği
9. Dini kuruluşlar
10. Yardım Kuruluşları
11. Bilimsel araştırma

Daha ayrıntılı bilgi için Bosna Hersek Güvenlik Bakanlığı'nın web sitesine [tıklayınız](#)

Yabancı İşçi Nasıl Çalıştırılır

Yatırım İmkanları

Yabancı Sermaye Kalkınma Ajansı (FIPA) tarafından hazırlanan ve yatırımlar konusunda en çok sorulan soruların cevabı için [tıklayınız](#).

Yabancı Sermaye Kalkınma Ajansı (FIPA)'nın internet sitesi yatırımcı firmalarımız için faydalı bilgileri içermektedir. Bu site için [tıklayınız](#)

Bosna Hersek'te yatırımı düşünen firmalarımız için temel bilgiler, soru-cevap şeklinde hazırlanmış Not için [tıklayınız](#).

Bosna Hersek'te enerji, su ve telefon fiyatları hakkında bilgiler için [tıklayınız](#).

Çalışma Vizesi Nasıl Alınır

Bosna Hersek'te faaliyet gösteren şirketlerde çalışacak yabancıların çalışma müsaadesi almak için çalışacakları bölgeye göre Bosna Hersek Federasyonu/Republika Sırpksa/Brcko Distrikt İstihdam Kurumlarına müracaat etmeleri gerekmektedir. Çalışma izinleri belirli bir süre için çıkarılır (en fazla bir yıl) ve iş akdinin feshi ile geçerliliği sona erer. Çalışma izninin başvurusu Bosna Hersek'te faaliyet gösteren tüzel kişi (şirket) tarafından yapılmaktadır. İstihdam Kurumuna müracaat edilecek dilekçede işin tanımı, yabancı işçinin neden istihdamına gerek duyulduğuna dair açıklayıcı bilgiler, ihtiyaç duyulan işçi sayısı, işin özeti ve işin süresine ilişkin bilgiler yer almalıdır. Kanton düzeyindeki İstihdam Kurumu Entite düzeyindeki kurumdan onay alarak çalışma izni vermektedir.

Çalışma izni İstihdam Kurumundan alındıktan sonra ikamet izni için Bosna Hersek Güvenlik Bakanlığı Yabancılar Şubesi'ne muraacat edilmelidir.

Çalışma amaçlı ikamet izni başvurusunda Bosna Hersek Güvenlik Bakanlığı Yabancılar Şubesi tarafından aşağıdaki belgeler istenmektedir:

1. Başvuru dilekçesi,
2. 100 KM harç (Bunun dışında Saraybosna Kantonunda 1000 KM ek harç ödenmesi gerekmektedir)
3. 1 adet vesikalık fotoğraf
4. Pasaportun onaylı fotokopisi, (pasaportun süresinin ikamet iznin talep edilen süreden en az 3 ay daha uzun olması gerekmektedir.)
5. Yabancıнын ikamet izni ibraz eden kağıdın fotokopisi 'beyaz karton' (ilk müracaatlarda veya adres değişikliğinde)
6. Firma kuruluşuna dair Karar (onaylı fotokopisi)
7. Çalışma izni (orijinal veya onaylı fotokopisi)
8. İş sözleşmesi (orijinal veya onaylı fotokopisi)
9. İstihdam edildiğine dair belge
10. Sosyal güvenlik kurumuna yapılan müracaatlar (M2 ve ZO2 formlar)
11. Firmanın mali durumuna ilişkin belge (banka tarafından veriliyor)
12. Sağlık raporu (orijinal ve fotokopi)
13. İkamet adresine ilişkin Belge
14. Sabıka Kaydı/Temiz Kâğıdı

Daha ayrıntılı bilgi Bosna Hersek Güvenlik Bakanlığı'nın web sitesine [tıklayınız](#)

İşadamları İçin Avukatlık ve Danışmanlık Hizmeti Veren Kurumlar

Bosna Hersek'de faaliyette bulunan avukatların listesi için [tıklayınız](#).

Bosna Hersek Federasyonu Barosu'nun internet sitesine ulaşmak için [tıklayınız](#).

Republika Sırpksa Barosu'nun internet sitesine ulaşmak için [tıklayınız](#).

Yatırım konusunda danışmanlık hizmetleri veren firmalar için [tıklayınız](#).

Şirket Nasıl Kurulur

Şirket kuruluşlarına, faaliyetlerine ve şirket faaliyetlerinin sona erdirilmesine, şirket türlerine, şirketin hak, yetki ve sorumluluklarına dair düzenlemeleri içeren kanunlar her iki entitede farklıdır. 23/99 sayılı Bosna Hersek Federasyonu Resmi Gazetesinde yayımlanan Şirketler Kanunu (Corporate Law) Federasyonda, 24/98 sayılı RS Resmi Gazetesinde yayımlanan Şirketler Kanunu (Law on Enterprises) RS'te faaliyet gösterecek olan şirketlerin tabi olacağı düzenlemeleri içeren Kanunlardır. Bosna Hersek'te faaliyet gösterecek yabancı şirketlerin kuruluş ve tesciline ilişkin bilgilere ulaşmak için [tıklayınız](#).

Pazar ile İlgili Bilgiler

Bosna Hersek pazarında başarılı olmak için pazarı komşu ülkelerle bir bütün olarak düşünüp, tüm bölgeye hitap edecek şekilde pazara girmek daha uygun olacaktır.

Bölgede yeterli sermaye birikimi olmadığı için peşin satış yerine 3-6 ay vadeli satış yapıldığı görülmektedir.

Ticari faaliyetlerin sadece karşılıklı güvene dayalı olarak yürütülmesi yetmemekte, işadamlarımızın her türlü işlemi mutlaka geçerli yasal bir belgeye dayandırması tavsiye edilmektedir.

Ayrıca ihracatçılarımız bu pazarda güçlü olan Sırp, Hırvat, Alman, İtalyan, Avusturya, Yunan ve İspanyol firmaları ile rekabet ederken, fiyat kırarak birbirlerine zarar vermemeye özen göstermelidirler. Firmalarımızın ürünlerinde farklılık yaratarak ve kaliteye önem vererek pazardan pay almaya çalışmaları hem kendileri hem de ülkemiz ihracatı için daha faydalı olacaktır.

Dağıtım Kanalları

Bosna Hersek'te pazara girebilmenin en etkili yolu, büyük toptancılarla ya da yeterli büyüklükte dağıtım filosuna sahip firmalarla işbirliği yapmaktır.

Yabancı sermayeli büyük zincirlerin son zamanlarda pazara hakim oldukları görülmektedir. Kendileri doğrudan ithalat yapabilen bu firmalarla çalışmanın en büyük avantajı, ürünlerin Bosna Hersek dışına, çevre ülkelere de satılmasına imkan veriliyor olmasıdır.

Tüketici Tercihleri

Bosna Hersek genelde tüketim toplumu özelliği göstermektedir. Ülkenin genel gelir durumu düşük olduğu için ürünlerin, kaliteden taviz vermeden uygun fiyatlarla olmasına dikkat edilmelidir.

Fiyat ve marka Boşnak tüketicinin büyük önem verdiği hususlar olup, iyi bilinen uluslararası markalar avantajlı olmaktadır. Bu yüzden de bu markalarla iyi fiyat ve iyi organize edilmiş reklam kampanyaları ile başa çıkılması mümkün olabilir. Özellikle dayanıklı tüketim mallarında Boşnak tüketici garanti belgesine, servisin olup olmadığına özellikle bakmaktadır.

Türk ürünlerinin Bosna Hersek'te diğer ülke ürünlerine karşı avantajı, çok sayıda Boşnak'ın öğrencilikleri ya da Türkiye'deki akrabalarını ziyaretleri sırasında Türk ürünlerinin yüksek kalitesine şahit olmalarıdır. Türkiye'nin ünlü markalarının halihazırda Saraybosna'da mağazaları açılmıştır.

Boşnak halkı ile olan tarihi ve kültürel bağlarımıza, kültürel etkileşime rağmen gıda tüketiminde Boşnaklarla aramızda bazı farklılıklar vardır. Bu farklılıklara savaş sırasında edinilen bazı alışkanlıkları da eklemek gerekir.

Gıda Ürünleri Tercihleri

Boşnakların sebze yemekleri bizim sebze yemeklerimizle aynı olup, zaten sınırlı sayıdaki yemek çeşitlerini börek dahil Osmanlı'ya borçlu olduklarını söylemek mümkündür.

Orta gelirli Boşnakların dışarıda yemek yediği lokantaların hemen hepsi et yemekleri üzerine çalışmakta olup, "cevapi" adı verilen köfte-pide, pırzola, ayran, kola, meyve suyu, daha az olmak kaydıyla, piliç gril, dolma, börek, piring pilavı, Begova Çorbası denilen et sulu çorba genellikle halkın yemek yediği lokantalarda (Türkiye'deki döner, iskender veya şiş kebab, pide salonlarının karşılığı) servis yapılan yemeklerdir.

Bosna Hersek'te et tüketimi öylesine yaygındır ki Türkiye'de marketlerde pek rastlanmayan et konservelerini Bosna'da marketlerde kolayca bulmak mümkündür. En çok tercih edilen et buzağı eti (telatina) olup, daha pahalıdır, dana eti ise (juletina) biraz daha ucuzdur. Büyükbaş hayvancılıkta en büyük problem buzağı eti yenmesi nedeniyle büyük ekonomik kayıpların oluşmasıdır.

Boşnak halkı sebzeyi daha çok salata olarak tüketmektedir. Ülkede sebzenin yanı sıra bakliyat tüketimi de son derece az olup, mercimek, nohut, tüketimi yok denecek kadar azdır. Kuru fasulye ve barbunya fasulyesi tüketimleri diğer bakliyata nazaran daha fazladır. Kuru fasulye ağırlıkla Çin Halk Cumhuriyeti'nden, nohut, mercimek de Brezilya ve Arjantin'den ithal edilmektedir. Boşnaklar daha çok iri taneli kuru fasulyeyi tercih etmektedirler. Özetle bakliyat Bosna-Hersek'te fazla tüketilmediği gibi fiyatı da oldukça pahalıdır.

Boşnaklar bizim çokça tükettiğimiz bulgur, irmik gibi gıdaları da tüketmemektedirler. Ancak son zamanlarda bulgurun pazara girmeye başladığı görülmektedir. Piring de savaş sırasında çok tüketildiği için çok fazla tercih edilmemektedir.

Türkiye'de olup da Bosna'da bulamayacağınız sebzelerden birisi de enginardır. Boşnaklar, ithalatı büyük ölçüde Türkiye'den yapılan kurutulmuş küçük taneli bamayı da tercih etmektedirler.

Bosna Hersek'te çay olarak çok uluslu Şirketlerin markaları, ürünleri tüketilmekte olup, bu pazarda Türk ayı yok denemek kadar azdır. ay Türkiye'de olduğu gibi dökme olarak değil, bardak poŐetleri halinde süpermarket raflarında yer almaktadır.

Yine Boşnaklar bizden farklı olarak reel değil marmelat tüketmektedirler. Geçmiş tarihlerde Bosna'da reel pazarlamak isteyen bazı Türk firmaları bu nedenle baŐarısız olmuŐlardır.

Marmeladın yanı sıra kakaolu ya da sade fındık ezmesine, tahin helvasına marketlerde sıkça rastlamak mümkündür. Tahin helvasını Türkiye'den ithal eden ülkede yerli imalatçılar da bulunmaktadır. Bu nedenle ihracatçı Türk firmalarının kaliteye özellikle dikkat etmelerinde yarar vardır.

Bosna Hersek'in denizle irtibatı olmaması nedeniyle taze deniz balığı tüketimleri fazla olmayıp, tatlı su balıkları, konserve ton balıkları ile bu açık kapatılmaktadır. Konserve ton balığı ithalatı Türkiye'den Tayland'a kadar çeşitli ülkelerden gerçekleŐebilmektedir.

Boşnakların beslenme alışkanlıklarındaki bir diğer husus ise fazla konserve yemek tüketmiyor olmalarıdır. Bunun sebebi Boşnak Halkın savaş sırasında konserve yemekten bıkmıŐ olmasıdır.

Boşnakların gıda maddeleri tketimlerindeki bir başka husus ise tereyağı tüketimlerinin margarin tüketiminden çok daha fazla olmasıdır.

Bosna-Hersek'te süpermarket zincirlerinde satıŐa sunulan gıda maddeleri yöreden yöreye ve etnik yapıya göre bazı deėiŐiklikler gösterebilmektedir. Örneğin Saraybosna'da marketlerde domuz etine pek az rastlanırken ya da hiç rastlanmazken, Mostar'da Hırvatların nüfus olarak yoğun olmaları nedeniyle süpermarket reyonlarında domuz etine çok daha fazla rastlanmaktadır.

Bosna Hersek'te süpermarket raflarında, pazar yerlerinde ve manavlarda sıkça rastlanan Türkiye'den ithal edilmiş Türk gıda ürünleri arasında; bisküvi, çikolata, makarna, tahin helvası, piŐmaniye, ton balığı, beyaz peynir, tavuk eti, kuru incir, kuru üzüm, fındık ve diğer kuru yemiŐler, portakal, mandalina, limon, domates, salatalık, patlıcan, kabak, elma, sofralık üzüm, kavun, karpuz, kurutulmuş bamya gibi gıda maddelerini saymak mümkündür.

Bosna Hersek'e karpuz bir sezonda, önce Yunanistan, sonra Makedonya ve daha sonra Türkiye'den ithal edilmektedir.

Bosna Hersek'te salatalık çok tüketilmekte olup, taze tüketimin yanı sıra turşu olarak da hatırı sayılır bir tüketim vardır.

Yugoslavya'nın daėılmıŐ olmasına rağmen yeni devletlerin günümüzde kendi aralarındaki ticari iliŐki eskiden kalma alışkanlıklar ve yakınlık nedeniyle halen çok kuvvetlidir. Bu nedenle de ticarete öncelik kendi aralarında olmaktadır.

Dağılan Yugoslavya'ya ait markaların çoğu halen varlıklarını ve önemlerini korumaktadırlar. Halkın üzerinde çocukluk dönemlerinden kalan güzel hatıralar, güzel

izler ya da markaya olan alışkanlık nedeniyle halk alışverişlerinde öncelikle tanıdıkları, bildikleri alışık oldukları markaları, tatları, lezzetleri aramakta, tercih etmektedir. Buna en güzel örnek çikolatada Hırvat malı Crush (Kraş) marka çikolata ürünleridir. Boşnak halkının çocukluklarından beri bildiği, sevdiği bir tat olması nedeniyle bunun ayrı bir önemi olup, her zaman rahatlıkla satın aldıkları, özellikle aradıkları bir markadır. Şüphesiz ki tüketiciye böyle bir alışkanlığı kazandırabilmek için yüksek kalite ve uygun fiyatın büyük önem taşıdığını unutmamak gerekir. Ayrıca ürünlerin çeşitliliği de önem arz etmektedir.

Bugün Bosna Hersek'te tüketilen çikolatanın hemen hemen tümü ithal edilmekte olup, ithalat Hırvatistan, Slovenya, Sırbistan, İsviçre ve Almanya'dan gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte, Türk malı çikolatalar da marketlerde diğer ülke mamulleriyle hem fiyat ve hem de kalite olarak rekabet edebilmektedirler.

Ayrıca Saraybosna'da bir Türk firması (Kent Elit) tarafından büyük bir başarıyla çikolata, şekerleme ve bisküvi üretimi yapılmakta, bütün Bosna Hersek'e pazarlanmakta ve hatta komşu ülkelere ihraç edilmektedir. Perakende satış fiyatları göz önüne alındığında Bosna Hersek'teki çikolata fiyatlarının Türkiye'ye nazaran biraz daha ucuz olduğunu söylemek mümkündür. Bosna Hersek'e Türkiye'den en az beş altı ayrı marka bisküvi ihraç edilmektedir.

Bosna Hersek zeytin ve zeytinyağı için de iyi bir pazardır. Süpermarket raflarında genelde küçük cam kavanozlarda İtalyan ve İspanyol malı zeytin ve zeytinyağına rastlanmaktadır.

Boşnaklar daha çok yeşil zeytini tercih etmekte, süpermarket raflarında siyah zeytinden daha çok yeşil zeytin bulunmaktadır. Sırbistan, Makedonya ve Kosova'da Türk zeytini satılmaktadır ancak Türk zeytini ve zeytinyağı henüz Bosna Hersek'e tam olarak girememiştir. Daha doğrusu dış ticaret istatistiklerinde Türkiye'den Bosna Hersek'e yıldan yıla değişmekle birlikte bir miktar zeytin ve zeytinyağı ihracatı görülmektedir. Ancak süpermarket raflarında, İtalyan, İspanyol markaları gibi diğer ülke markalarının yanında Türk Markalarına pek rastlanmamaktadır. Bosna Hersek pazarının zeytin ve zeytinyağı talebinin yavaş da olsa artış göstermesi beklenmekte olup, Türk markalarının bu pazarda kendine yer edinmesinde yarar vardır.

Süpermarket raflarında sıkça rastlanan gıda maddeleri arasında karışık turşu, salça, ketçap, mayonez, hardal gibi çeşnileri saymak mümkündür. Ancak bu ürünler arasında da Türk markalarına çok rastlanmamıştır. Özellikle süpermarket raflarında Türkiye'nin dünyada rakipsiz olduğu kornişon turşusuna rastlanmamıştır. Bosna'da süpermarketlerde satılan salatalık turşuları iri ve kalın salatalıklardan yapılmaktadır. Mayonez, hardal, ketçap, salça ithal edilmekte olup, hardal Almanya, Avusturya ve Slovenya'dan ithal edilmektedir.

Bosna Hersek'te sebze meyve konserveçiliği olmakla birlikte ithalat daha büyük boyuttur. Ancak Bosna Hersek'te konserveye işlenen ürünler bizim geleneksel konservelerimizden biraz farklıdır. Konserve bamya, zeytin ve diğer konserve sebze meyve ambalajlı olarak ithal edilmektedir.

Hayvancılığın doğal sonucu olarak Bosna Hersek'te süt ve süt ürünleri üretimi vardır ancak, Slovenya ve Hırvatistan'dan da süt ve süt ürünleri ithal edilmektedir. Bosna

Hersek'te beyaz peynirin yanı sıra Avrupa ülkelerinde tüketilen peynir çeşitleri de çok tüketilmektedir. Peynircilik büyük ölçüde Travnik'te yapılmakta ancak dışarıdan da ithal edilmektedir. Kiselya'nın da kaymağı meşhurdur. AB'ye üye oluncaya kadar Slovenya süt üretimini sübvansede, Bosna'ya ihraç etmekteydi. Ancak Slovenya AB'ye üye olduktan sonra süt üretimini Hırvatlar sübvansede, Bosna'ya ihraç etmeye başlamışlardır. Bosna Hersekli Hırvatlar, daha çok Hırvatistan'dan ve Sırbistan'dan mal almayı tercih etmektedirler.

Kısaca, Bosna Hersek'e salça, zeytinyağı, zeytin, ketçap, mayonez dahil hemen her türlü gıda maddesi satılabilir. Burada fiyat ve kaliteye ek olarak özellikle çikolata, şekerleme, bisküvi, makarna gibi ürünlerde çeşit fazlalığının da önemli olduğunu unutmamak gerekir. Halkın % 80'i orta % 20'si üst gelir düzeyine sahip olup, fiyat ve ürün kalitesi buna göre ayarlanmalıdır. Bir örnek vermek gerekirse pahalı İtalyan makarnası Bosna Hersek'in % 15'ine hitap ediyor diyebiliriz.

Boşnakların içki, özellikle de bira tüketimleri yüksektir. Hemen hemen her şehirde bir bira fabrikası vardır. Saraybosna, Bihaç ve Mostar bu şehirlerden bazılarıdır. Ayrıca Belçika (Stella), Hırvatistan (Tuborg) ve Türkiye'den (Efes) , Almanya'dan çeşitli marka biralar ithal edilmektedir. Diğer alkollü içkilerin tümü dışarıdan gelmekte olup, rakı ise evlerde yapılmaktadır.

Bosna'da içkinin yanı sıra sigara tüketimi de çok yüksek olup, Saraybosna ve Mostar'da sigara fabrikaları vardır. Saraybosna – Mostar yolu üzerinde bir kola fabrikası, Saraybosna, Travnik ve Banjaluka'da meyve suyu fabrikaları mevcuttur. İçeceklerin önemli bir kısmı Bosna'da üretilmekte ya da şişelenmektedir. Bununla birlikte sektörde yeni tesislerin kurulmasına ihtiyaç vardır.

Boşnaklar yemeklerinde genellikle Ayçiçek yağını tercih etmektedirler. Yerli üretimleri daha doğrusu birkaç sıvı yağ dolum tesisleri olduğu gibi, ithalat da yapmaktadırlar. Sıvı yağ ithalatı genelde Avusturya, Macaristan ve Sırbistan'dan gerçekleşmektedir. Son zamanlarda İtalya ve İspanya menşeli zeytinyağı tüketimi artış eğilimindedir. Sıvı yağ ithalatında daha önceleri uygulanmakta olan prelevmanlar Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) ile kaldırılınca yerli Boşnak üretici bundan hasar almıştır.

Ayrıca margarin fabrikaları da olmayıp, margarin ihtiyacı da ithalat ile karşılanmaktadır. Margarinin yanı sıra bir miktar tereyağı da ithal edilmektedir. Margarin ve tereyağı ithalatı Hırvatistan, Slovenya, Almanya, Avusturya gibi ülkelerden gerçekleşmektedir.

Bütün bunlar ışığında, firmalarımızın birbirlerini fiyat kırarak zarara sokmamaları, pazarı bozmamaya çalışarak kaliteli ürünlerle pay almaya çalışmaları her ülkede olduğu gibi Bosna Hersek'te de dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Ambalaj ve Etiketleme

Bosna Hersek standartları ile Türk standartları birbiri ile uyumlu olup, gerek ambalajlamada ve gerekse etiketlemede bir sorunla karşılaşmamaktadır.

Gıda ve diğer maddelerin sıhhi uygunluğu ile ilgili yasa gıda maddelerinin etiketlenmesi hususunu da düzenlemektedir. Yasaya göre etiket hem perakende satış ambalajının üzerinde ve hem de dökme ambalajın üzerinde bulunmalıdır. Bu etiketlerin üzerinde son kullanma tarihi, gıda katkı maddelerinin tipi, ilave edilen vitaminler, mineraller, ürünün besin değerini artırmak için diğer katkı maddeleri yer almalıdır. Diyet uygulayan kişiler için besin değeri değişikliğe uğramış gıda maddelerinin etiketlerinde bu durum belirtilmelidir. Etiketlerde gıda maddesinin muhtemel tıbbi faydaları yer almamalıdır.

Etiket ya da ambalaj üzerinde “light” ya da “yağı azaltılmış” gibi ibareler kullanmak serbesttir. Ancak etiketlerde tüketiciyi yanlış yönlendirebilecek orijin, miktar ve kalite ile ilgili yazı, resim veya çizim ya da sağlıkla ilgili bilgi olmamalıdır.

Televizyon reklamlarının yanında ülkede kullanılabilecek en önemli reklam aracı billboardlardır. Yol kenarlarında bulunan billboardların ulaşılan kitle açısından en etkin reklam araçlarından biri olduğu düşünülmektedir.

Kamu İhaleleri

Kamu ihaleleri ile ilgili olarak T.C. Saraybosna Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliğimizden bilgi alınabilir. Ticaret Müşavirliğimizin iletişim bilgileri aşağıdadır.

Adres: Skenderije 4 71000 Saraybosna / Bosna Hersek

Tel: 00 387 33 665 988

Fax: 00 387 33 208 562

E-Mail: saraybosna@ticaret.gov.tr

web: www.musavirlikler.gov.tr

İşadamlarının Pazarda Dikkat Etmesi Gereken Hususlar

Ticareti Etkileyen Kültürel Faktörler

Bosna-Hersek uzun yıllar Türk Kültürünün etkisi altında yaşamış olup, kültürel olarak pek çok benzer yönlerimiz vardır. Öne çıkan bazı farklılıklar arasında Boşnakların daha az sebze ve bakliyat tüketmeleri, daha çok et ve et ürünlerini tüketiyor olmalarını söyleyebiliriz. Firmalarımızın bu farklılıkları dikkate almaları, birbirlerini fiyat kırarak baltalamamaları, pazarı bozmamaya çalışarak kaliteli ürünlerle pazardan pay almaya çalışmaları doğru olacaktır.

Para Kullanımı

Resmi para birimi Konvertibale Mark (KM, BAM). 1 KM = 100 fennig olarak değer bulmaktadır. Demir paralar: 5, 10, 20 ve 50 fennig ile 1 ve 2 KM şeklindedir.

Kağıt paralar ise 1, 5, 10, 20, 50, 100 ve 200 KM olarak tedavülde bulunmaktadır.

KM döviz kuru EURO'ya endekslenmiş olup, 1,96 KM = 1 Euro'ya sabitlenmiştir.

Döviz değişimi bankalar, postaneler ve döviz büfelerinden yapılabilir.

Pasaport ve Vize İşlemleri

Bosna-Hersek Türkiye'ye vize uygulamamaktadır.

-T.C. Saraybosna Büyükelçiliği

Turkish Embassy

Hamdije Kresevljkovica

571000 Sarajevo

Tel: +387 33 -568 750/ 221 858

Faks: +387 33 -267 261/ 568 777

-T.C. Saraybosna Ticaret Müşavirliği

Turkish Office of the Commercial Councillor

Ul. Skenderija 4

71000 Sarajevo

Tel: +387 33-665 988

Faks: +387 33-208 562

saraybosna@ticaret.gov.tr

-Bosna Hersek Büyükelçiliği

Turan Emeksiz Sok. Park Blokları

B Blok No. 3/9-10

GOP/ANKARA

Tel: 312-427 36 02/03

Faks: 312-427 36 04

bh_emb@kablonet.com.tr

Kullanılan Lisan

Ülkede Boşnakça konuşulmaktadır. Bosna Hersek 'de iş görüşmesi yapmak için Boşnakça bilmiyorsanız Türkçe ve Boşnakça bilen bir tercümana ihtiyaç duyabilirsiniz. İngilizce, Almanca gibi lisanslar Bosna Hersek'te fazla yaygın değildir.

Zaman Dilimi:

Bosna-Hersek Türkiye'den bir saat geridedir. Yaz saati uygulaması Mart ayının son pazarı, kış saati uygulaması ise Ekim ayının son Pazar günü yürürlüğe girmektedir.

Ulaşım

Türkiye ile Bosna Hersek arasındaki karayolu taşımaları, 14.01.2002 tarihinde Ankara'da imzalanan İkili Karayolu Taşımacılığı Anlaşması ve bu Anlaşma uyarınca düzenlenen protokoller çerçevesinde yürütülmektedir.

Türkiye-Bosna Hersek Hava Ulaştırma Anlaşması 28 Nisan 1995 tarihinde imzalanmıştır. Türkiye ve Bosna Hersek arasında Türk Hava Yolları'nın ve Bosna Air'in tarifeli seferleri bulunmaktadır.

Ayrıca her iki ülke arasında düzenli otobüs seferleri bulunmaktadır. Saraybosna'dan ülkenin pek çok yerleşim merkezine otobüs seferi bulunmaktadır. Kamu firması olan Centrotrans (www.centrotrans.com) en büyük otobüs firmasıdır.

İletişim

Bosna Hersek'in ülke telefon kodu: + 387, Saraybosna'nın alan kodu (0)33'dür.

Mevzuat

Ticaret ve Ekonomi ile İlgili Yerel Mevzuata ve Bilgiye Ulaşım Linkleri

- [Bosna Hersek 2015 İthalat Rejimi \(GTIP bazlı gümrük vergisi oranları\)](#)
- [CEFTA Anlaşması](#)
- [AB'nin Uyguladığı Tek Taraflı Tavizli Rejim](#)
- [BH Law on the Policy of Foreign Direct Investment](#)
- [FBiH Law on Foreign Investments](#)
- [FBiH Law on Amending the Law on Foreign Investments](#)
- [RS Law on Foreign Investments](#)

- [BH Law on VAT](#)
- [VAT Refund to Foreign Persons](#)

Marka Tescili

- Bosna Hersek'te marka tescili ve taklit markalı ürünlerin ithalatının ve piyasaya sunumunun engellenmesi ile ilgili notu okumak için [tıklayınız](#).
- Marka tescili konusunda avukat ve temsilcilerin listesi için [tıklayınız](#).
- Marka tescili konusunda mevzuat için [tıklayınız](#).
- [BH Law on Industrial Property](#)

Bosna Hersek'te Serbest Bölgeler

- [BH Law on Free Zones](#)
- [RS Law on Free Zones](#)
- [FBiH Law on Free Zones](#)
- [FBiH Law on Amendments to the Law on Free Zones](#)

Diğer Ekonomiyle İlgili Bosna Hersek Kanunları ve Mevzuatı

- [FBiH Law on Corporate Income Tax](#)
- [RS Law on Corporate Income Tax](#)
- [RS Law on Amending of the Law on Corporate Income Tax](#)

- [BH Law on Registration of Business Entities](#)
- [RS Law on Registration of Business Entities](#)
- [FBiH Law on Registration of Business Entities](#)
- [BH Excerpt from the Decision on Establishment and Work of Foreign Representative Offices](#)

- [BH Law on Customs Policy](#)
- [\[BH Law on Amendments and Addenda to the Customs Policy Law\]\(#\)](#)
- [BH Law on Competition](#)
- [BH Act on Amendments to the Law on Competition](#)